

Kincses Károly

Fényképészemster vagyok én, barátom, ennél a címnél soha nem vágytam többre

Egy kis húizhu Bérci Lászlóról

Bérci László (Buzi László) (Vésztő, 1909. március 7. – Baja, 1997. július 27.) fényképész. Apai nagyapja, egy régi erdélyi nemesi család sarja, kalaposmester volt Sarkadon, anyai nagyapja kovácsmester Füzesgyarmaton. Édesanyja Makai Erzsébet. Édesapja Buzi László, szintén fényképész, a nagybányai festőiskola tagja. Öt gyermekük volt. Öccse Barnabás, Buza Barna néven szobrászművész lett, Zoltán vezetéknevét Bánfira változtatva puskaműves lett, két húga, Erzsébet és Katalin a Bihari vezetéknevet vették fel. Katalin folytatta Vésztőn apja műtermében a munkát, Erzsébet színiiskolát végzett. Bérci László felesége Szecskó Piroska.

Vésztőn az első világháború idején az iskolákba hadikórházakat telepítettek. László 10-12 izraelita vallású fiúval, 8-10 református és 3-4 katolikussal együtt a zsidó elemibe járt. A család 1921-ben Sarkadra költözött, ott járta a polgárit. Apja közben megtanította a fényképezés alapelemeire. 16 éves korától, 1925-től fényképésztanuló, majd 1926-tól Békéscsabán dolgozott Ábrahám Bélánál. Később Hódmezővásárhelyen Till Viktornál, Hajdúböszörményben Brassai Zoltánnál, Veszprémben Kollár Adolfnál. 1930-ban Budapestre került két évre, Brunhuber Béla műtermébe, majd Balatonfüredre, Kurzweil Frigyes özevegének a műtermébe, ahol a műtermi felvételek mellett a riportos képek készítésére is megtanították. Itt fényképezte az öreg Asbóth Oszkárt és Bláthy Ottó Tituszt. Amikor visszatért a fővárosba, a Hársfa utcai kollégiumban lakott, többek közt Kovács Imre népi íróval együtt. A fényképezés mellett Aba Novák Vilmos magánrajziskolájába járt. „Kritikám erősebb volt, mint a rajztudásom.” 1934-ben kapott iparendélyt, ekkor nyitotta meg isaszegi műtermét. Az üzlet gyengén ment, rövid ideig tartott. 1935. november 25-én feleségül vette Szecskó Piroska fényképészt, akit még Brunhuber műtermében ismert meg. Mint házások Kiss István nagy hírű fotóműhelyébe kerültek Pestszentlőrincre. Reprodukciókat, kirakati képeket, nagy nagyításokat, színezett képeket készítettek. Nyolc évig dolgoztak itt. Bérci ekkoriban, az 1930-as években került kapcsolatba Püski Sándor révén a népi írókkal és a Magyar Élet Kiadóvállalattal. Az írók egy részét Püski Ráday utcai lakásán fényképezte le. Móricz Zsigmondot Németh László budai lakásán – egyik lánya keresztelőjén örökítette meg. Kodolányi Jánost, Erdélyi Józsefet otthonában fotózta. Szabó Dezső ugyan kidobta a lakásából, egyetlen fotóját lesből készítette róla egy könyvnapon, hóna alá rejtett géppel, félig háttal az írónak. Nagyjából húszezer darabot adtak el ezekből a képekből az idők folyamán, levelezőlap méretben, alul aláírva. Mikor Püski 1943-ban a szárszói Soli Deo Gloria Szövetséggel írótalálkózót, konferenciát szervezett, Bércit már Bajáról hívta. A konferencia légköréről és résztvevőiről az ő fotóinak köszönhetően kaphatunk teljes képet. Mintegy hetven felvételt készített ekkor. 1943-ban bevonultatták katonának, magára kellett hagyja terhes feleségét. Németországba került,

Az írással és a posztumusz interjúval a 100 éve született Bérci Lászlóra emlékezünk.

majd hadifogságba a Szovjetunióba. 1947. június 27-én ért vissza Bajára. Több műterem után házat vásároltak a Szent Antal (Szamuely) utca 7. alatt, s műtermüket is ide helyezték át. Négy gyermekük született: László (1941), Ildikó (1943), Virág (1951), Zsuzsanna (1953).

Emlékmű helyett

Harminc éve is elmúlt már annak, hogy kezdő fotómuzeológusként azt gondoltam, jó lenne azoktól az idős fényképészekről megtudni mindazt, amit a huszadik század során megtanultak, és amit addig csak a korabeli szaklapokban olvastam. Ócska kazettás magnómmal sorra-rendre felkerestem többüket, és sok ülésben 8-10 órányi beszélgetést rögzítettem velük. Bérci Laci bácsihoz alkalmanként öt órát kellett vonatozni, hogy bajai műtermében meglátogathassam. Bejelentettem levélben előre az érkezésem, s amikor jöttem, Piroska néni mindig kiváló csülkös bablevest főzött. Aztán a beszélgetés alatt szerényen meghúzódott a műterem sarkában, s csak néha szólt bele. Pedig ő is tudott szinte mindent. De Laci bácsi volt a megmondó ember. Az 1930-as években ismerkedtek meg, akkortól fogva együtt dolgoztak Budapesten, Isaszegen, majd Baján, életük utolsó pillanatáig. Illetve nem is, Laci bácsit elvitték katonának a második világháborúban, aztán fogságba esett, kis kényszermunka, csak évekkel a háború vége után tért haza. Addig Piroska néni egyedül vitte az üzletet, fényképezte a pózoló orosz vöröskatonákat, vigyázott magára, a műteremre, nevelte kicsi gyermekét. Remek asszony volt, de itt most mégis Laci bácsira koncentrálnunk, akinek tudása, olvasottsága rendkívüli volt, és mindehhez még remek előadókészség, varázslatos személyiség társult. És ami számomra a legfontosabb. Akkor, az 1980-as évek elején még nem gondoltam, hogy néhány évtizeddel később már nemcsak az általa mesélt tegnapi dolgait kellene szinte mondatonként lábjegyzetelni, de az akkor még minden képzetesebb fényképésznek, fotóamatőrnek evidenciaszámba menő megjegyzéseit is. A fotográfia az utolsó tíz évben nyert egy kis kütyüt, amivel akár beszélgetés közben is lehet képeket rögzíteni, amivel a csecsemő vagy a veszprémi Böbe majom valamelyik unokája is rendkívüli felvételeket készíthet. Megszületnek általa milliószámra a látszólag tökéletes digitális képek, de közben elveszett szinte minden tudás, ismeret, amit két évszázad alatt ez a szakma felhalmozott, s generációról generációra hagyományozott. Sajnáljuk vagy sem, ez a mi legbelsőbb, intimus magánügyünk. De a tény az tény, el kell fogadnunk. Éppen ezért az itt következő beszélgetésre tekinthetünk úgy is, mint egy valaha volt fontos, érdekes szakma utolsó mohikánjának tollba mondott emlékeire, melyek mára gyorsabban süllyedtek el, mint a léket kapott Titanic annak idején. A beszélgetést 1983 és 1986 között több menetben rögzítettem Baján, Bérciék akkor még Szamuely utcai műtermében, miközben albumokat lapozgattunk, fényképek és tárgyak sokaságát néztük meg.

Na kérem, megint itt kezdjük?

Most a világeért arra ne gondoljanak, hogy itt személyi kultusz van! Nincs személyi kultusz. De édesapám fényképész volt, én voltam az első gyerek, úgyhogy itt féléves koromtól engem végigkísérhetnek tizenöt éves koromig. Ott látható az édesapám, édesanyám, a fiatalember általában, és alatta az évszám. Én vagyok. Az albumokból minden látható.

Egy kis Békés megyei községben, Vésztőn születtem 1909 tavaszán, jelenleg még emléktábla nincs, de ha a dolgok így haladnak, akkor nem is lesz. Apám a nagybányai festőiskolának a növendékeként 1906-ig volt Nagybányán. Festészetből nem lehetett megélni, úgyhogy 1907-től fényképezéssel is foglalkozott. Szüleim könyvszerető emberek voltak, így otthon, a családi könyvtárban alakult ki bennem az olvasás szeretete, vonzódásom és ragaszkodásom az irodalomhoz. Vésztőről meg kell jegyeznem Féja Géza értelmezésében: az hasonló ugyan a többi községekhez, de mentalitásában, gondolkozásában sajátos,

érdekes emberek lakják. Egy kis mellékutcában, a Toldi utcában volt a nappali világítású műtermünk. Maradt egy pár kép, és mondhatni, hogy édesapa abban az időben egészen jó fényképész volt. Még a régi Buzi néven ment. Ma már ez elég nevetésesen hangzik. Húszéves koromban nem is mertem bemutatkozni. Az öcsém, Buza Barna szobrászművész lett, kisebbik öcsém, Bánfi Zoltán, ő puskaműves, a két húgom pedig Bihari. Az egyik fényképezetet tanult, a másik színiiskolát végzett. Abban az időben a fényképezés iparjogi szempontból szabad szakma volt. Bárki csinálhatta, mert mint képesítéshez kötött ipar csak 1926-ban indult. Édesapámnak jó dolga volt, szépen, jól dolgozott. A műterem körülbelül olyan 10 méter hosszú, 5 méter széles, és nagy részben tető- és oldalvilágítás volt függönyökkel. Háromféle függönyünk volt. Egy sötét függöny, azután volt egy vastagabb világos és egy egész világos. Be tudták állítani a nap állása szerint a szükséges fényt. Egész alaknál – amit mondjuk sok fényképész még ma sem tud, meg akkor sem tudott – a vetett árnyékot a háta mögött, azt egy másik kis függönnyel oldották meg, hogy harmonikus legyen az összhatás. Ez meglátszik a képeken. Abban az időben másolópapírra dolgozott, még emlékszem rá kisfiúkoromból, hogy celloidinpapírra másoltunk árnyékban mindig, egyenként ezekkel a szorító másolókeretekkel, van belőle még most is. A fényképezésnek könnyű dolga volt, bement a sötétebb sarokba, megnézte, jó, nem jó, akkor visszatette, és utánamásolt. Abban az időben mindenféle másolási technikák és trükkök voltak. Hogy csak egyet mondjak: ahol véletlenül világosabb rész volt, oda egy csomó vattát tettek. Ez kapcsolódik a régi világ fotótechnikai eljárásaihoz, mert akkor még metollal is, pirogallussal is hívtak negatívot. Hát az megfogta az ember kezét. Alacsony érzékenyséű lemezek voltak, és olyan enyhén zöldesbarna tónust adtak, aminek a másolóértéke nagyon jó volt, és a kiegyenlítése jobb volt, mint a mostani lemezeké, szép csúc fényeket hozott mindegyik. Nagyon érdekes, hogyha abban az időben röviden exponált egy lemezt, valahogy úgy sikerült, akkor nagyításnál bőven ráexponált, beletette 4-5 percig egy tálca tiszta vízbe, addig hívta a többit, és a tiszta vízben szépen utána jött a pirogallusnál. Abban az időben nem konzerváltuk a nátront, úgyhogy két-három nap múlva, ha barnult, zutty ki.

Vésztőn a nappali világítású műtermünkben neveltek bennünket, ott nőttünk fel. Volt külön sötétkamra a lakásban, a karbidégő állandóan égett a másik szobában. Kívül volt a lámpa, és a másik szobában meg a tákolt feszítőrész, így készítette a nagyításokat. Abban az időben az öreg Görz Dagorral fényképeztek és angol Imperiál lemezeire dolgoztak. Összegyűlt a napi másolat. Ezek rendes celloidin aranykloridos papírok voltak. Nyolc-tíz keretet kiraktak, mindig tompított fénynél, éles fénynél sosem. Akkor délután, tompított fénynél beáztattuk lágy vízbe. Mi, gyerekek is elkezdtünk mosni, 30–40–50, mikor mennyi kis kép, nagy kép volt. A víz enyhén ezüsttejes, ezüstfehér lett, mert az ezüstkloridot, azt 3–4–5 váltott vízben ki kellett mosni belőlük. A képen különösebb változást az ember szemmel nem látott. És azután jött az 1%-os aranyklorid, amiben a megfelelő ideig fürösztöttük, és akkor a képalkotó ezüst átalakult aranykloriddá. Ezek a lilásbarna képek, nálam is van egy pár, ezek aranykloridosok. Na most, amelyik drágább és értékesebb kép volt, azokat pedig ugyanúgy, mint az előző eljárásban, de platinkloridban színeztük. Az drágább volt sokkal. Olyan kis piszkosbarna anyag volt üvegfóliában, föloldottuk desztillált vízben, utána sötét helyen tartottuk. Például – nincs itt az a kép? Itt van – édesanyám meg édesapám, ez például platinkloridos. Régen volt, körülbelül nyolcvan éve. Abban az időben édesapám nagyon sok 30×40-es harctéri nagyítást csinált brómpapírra. Vidéken még senki sem foglalkozott ezzel. Kivéve a híres Szeghalmi Gyula bácsi, akinek könyve is van, ő már hadifényképészként működött. Volt vagy harmincezer darabos, nem tévedés, 9×12-t vetített diapoizítíve, ezek nagy része a békéscsabai múzeumban van.

Ők rézzel színezték valahogy ezeket a nagyításokat. Én sose próbáltam, de a könyvben megvan a leírásuk. Nagyon szépek voltak.

Vészton voltunk körülbelül az első háború végéig, aztán Sarkadra költöttünk át, ott jártunk iskolába. Az új sarkadi műtermünk már nem ment olyan jól, mit az előző. Mint fiatal fényképező legénynek, nekem kellett kerékpáron járnom a környező falvakat, portrékat fényképezni. A 13×18-as állványos gépet fölcsomagoltam, betettem három lemezt a kazettákba, és mentem. Örültem, ha egy vasárnap ezt a hármat föl tudtam dolgozni. Higgyék el, így volt. Édesapám fényképezett, ameddig csak látott. Utána a nagyobbik húgom következett mint fényképész. Ő is még jó pár évig dolgozott a műteremben, Bihari Katalin néven.

Bérci László édesapjának halotti cédulája: Mélységes bánatunkban, de Isten akaratában megnyugodva tudatjuk, hogy a szeretett férj, apa, nagyapa, Buzi László, aki a Nagybányai Festőakadémia nyilvántartott tagja, meghalt életének 75., házasságának 48. évében. Felejtethetlen halottunkat 1956. február 23-án, délután két órakor a sarkadi református templomban tartandó ima után a kőrösháti temetőben fogjuk sírba helyezni. Sarkad, 1956. február 21-én özvegy Buzi Lászlóné Makkai Erzsébet, gyermekei: László, Barnabás, Zoltán, Katalin és Erzsébet, menyei, vejei és unokái.

Brunhuber udvari és kamarai fényképész

Budapesten, a Baross utca 61-ben lévő műterem először Schmidt Edée volt, azután Schmidt Ede utóda, Brunhuber néven működött, végül Brunhuber Béla udvari és kamarai fényképész állt a cégtáblán, mert oda nőszült be, elvéve Schmidt Ede lányát. A Brunhuber-műterem a VIII. kerületi előljárárság és a Postapalota mellett volt. Az egyemeletes épület egyik része Brunhuber Béla sógoráé volt, aki kalaposként működött, a másik része, a műterem pedig az övé volt. Az udvarról, hátulról is volt bejárat. Lépcsőn kellett felmenni hozzá. Úgyes, jó minőségű, de szolid, keményfa kirakata volt az utca felé, vitrinnek lehet mondani. Három vagy négy. Nagyon közel volt a Körúthoz, de már lebontották azt az épületet, pedig kár érte, egy olyan régi-régi műterem volt, annak is építették eredetileg. Jól bevezetett, patinás műterem, nappali világítással. Megvolt ott szépen az öltöző, a munkaszoba, a laboráló sötétkamra-helyiség, és nagyon szép nappali világítás a felvételi teremben. Volt külön negatívlaboratórium, külön pozitív, a padláson volt egy nagyon nagy, sorszámozott lemezzraktár, akkor már 40 ezernél tartottunk. Külön volt egy kis másolóhelyiség. Lépcsőn kellett felmenni a fogadóba. Amikor a fényképezkedni vágyó személy bement az ajtón, előkelő, szép helyre jutott, avval szemben nyílt a lépcsőház, ami a műterembe, az első emeletre vezetett. Ahogy a vendég belépett, jobb oldalán egy nagy üvegfalnál volt a fogadó kisasszony. Ott beszéltek meg mindent. Beljebb volt a Brunhuber lakása, utcai szoba és egyéb más létesítmények, amire szükség volt.

Miután megbeszélte a kisasszony a kuncsafttal a részleteket, a helyi telefonnal fölszólta a dolgozószozába, hogy kéri a fölvételt fogadni. Akkor a soros tanuló lány általában lement, és felkísérte a megrendelőt. Nagyon szolid, szigorú szellem és légkör volt az egész műteremben. Az emeleten volt egy nagyon szép nagy öltöző, osztott, férfire, egy ablak a férfire, másik ablak a nőire, azután külön előtér, ott a vendég rendbe szedte magát, és onnan tudott bemenni a műterembe.

Nézd, a vastag albumokban – itt vannak valahol – nagyon szép, átgondolt képek sorakoznak. Én 1930 májusában a Nemzetközi Vásárra mentem fel Budapestre, retúrjegygyel. Szegény pénzü gyerek voltam. Jelentkeztem Brunhubernél. Nem tudom, miért, mert

nagyon nagy munkanélküliség volt, de fölvettek két hét próbaidőre. Megfeleltem, és akkor két évig ott voltam. Valahogy a lelkiismeretem, mit tudom én, az otthonról hozott fényképészböcsületem és a tudatom nem engedte azt meg, hogyha hibát látok, ne próbáljak segíteni. Én a magam módján segítettem, a magam módján próbáltam, de számtalanszor megkaptam azt Brunhubertól, kérem, én már negyven éve vagyok fényképész, engem a szakmára már ne tessék tanítani. Ott vagy tizennégyen-tizenhatan dolgoztunk, két fiú, a többi lány. Így aztán soha semmi baj nem történt, az egyensúly az megvolt. Valóban, mert olyan szelíd kis komoly lányok voltak. Ott ismertem meg a feleségemet annak idején, itt az album leghátsó részében van Piroska néni. Körülbelül 15-16 éves lehetett. A múlt évben volt az aranylakodalmunk. Hát elég régi az ismeretség.

Ellesett az ember, amit tudott, csinálta, amit csinálni kellett. Először is odaadtak egy rettenetesen teleszúrt képet, ami csupa pont és pont és pont volt. Ezt tessék kipontozni, de úgy, hogy az ne látszódjon meg. Hát az ember azt hitte egy nap múlva, vagy két nap múlva, harmadik nap, hogy Jézus, hát a hajam kihullik, ezt nem lehet csinálni! Mert még mindig nincs meg, de hát mi lesz már, mi lesz már. Meg kellett csinálni. Vagy sikerült, vagy nem.

A Brunhuber-cégnél általában tehetősebb emberek fényképezkedtek. Nagyon kiterjedt ismeretségük volt és üzleti körük az ottani svábok között, a németek között, mert az mind németnek mondta magát. Sváb bálok voltak a Vigadóban, évente egyszer. Pest környékéről meg az egész országból összejöttek. Ott láthattál volna főúri eleganciát és ugyanakkor népi viseletet, mind a kettő megfért egymással. Hosszú éveken keresztül az első díj az volt, hogy a Brunhuber-cégnél csináltak a győztes párról egy felvételt. Megtörtént, hogy már reggel fél nyolckor az estélyi ruhás úr meg a jól öltözött hölgy ott ültek kint a Baross utca lépcsőjén, és várták, hogy kinyissunk. Volt vagy negyven udvari fényképész az országban, köztük Brunhuber is.

De a főnökünk annyira... volt, majdnem katonásan fejeztem ki magamat, ami b-vel kezdődik és egyéb mással végződik. Megnézte a negatívot és akkor megmondta, hogy milyen papírra kell másolni. De soha a laborba nem jött be, és soha egy próbát nem csinált. Ami Kodurára való volt, ő azt másra csináltatta. Emiatt aztán kínlódtunk eleget. Nagyon sokat dolgoztunk, iskolai és egyéb tablókat fényképeztünk. Főúri képeket is csináltunk. Abban az időben 30×40-es lemezek, negatívok is voltak, de már azt nem használtuk, mert 24×30-as volt általában a legnagyobb, amire fényképeztünk, és az ilyen nagy lemezeknek az éle már gyárilag le volt köszörülve. És annak megvolt a súlya is, és nagyméretű negatív retuspultok voltak. Azelőtt nagyon sokat rajzoltam, képzőművésznek indultam valamikor, de hát abból nem lehetett megélni, ma is csak az tud, aki nagyon sűrög-forog, ezért például akvarellal végtelen finom kis fotóminiatűröket csináltam. Na, ott dolgoztam Brunhubernél egy jó pár évig, de nem fértünk meg az öregúrral semmiféleképp. Például mentünk egyszer a Nemzeti Torna Egyletbe fényképezni, ami a Szentkirályi utcában volt. Ott egy sportoló szobrának a nagyon jó gipszfejét kellett fényképezni, 9×12-es Plaubel Makinával 15 centis Tessarral, állványos géppel. Brunhuber már idős ember volt, de tartotta magát. Egykoron Budapest tornász bajnoka volt, hát meg akart felelni, neki tartania kellett magát. És többször előfordult, hogy azt mondta, kérem, nekem ne tessék magyarázni, én negyven éve vagyok a szakmában. Én pedig nem mondhattam, hogy nem látszik meg... húszéves, tizenkilenc éves kölkök voltam. Az NTE-ben körülálltak bennünket és néztek. Mondja nekem, hogy fogjam az ötszázas kis lámpát, és tartsam rá a szoborra másfél méterről. Mondom, főnök úr, engedje meg, hogy én csináljam. Hogy gondolja?! Mondom, úgy, ahogy azt csinálni kell. A vihar már a levegőben volt. Hiszen ilyesmit otthon, az apámmal, Barna öcsémmel sokat csináltam. Ilyen esetben a mennyezetre felvetitünk, és a szórt indirekt fény hatására a hófehér gipszszobron csodá-

latosan finoman kijöttek a formák, a nüanszok. Leexponáltam. Otthon, a Baross utcában kiegyenlítő hívóban előhívtam. Mutatom a – Viharnak hívtuk egyébként –, mutatom a Viharnak. Kérem, az nem jó! Tessék meggyöngíteni. Finom farmerrel lehúzó egy réteget. Kérem, még mindig nem jó! Megint finoman lehúzó egy réteget. A végén oda jutottunk, hogy egyszeres hart, a mai értelemben két hartra lehetett másolni, de a formák annyira megváltoztak, hogy úgyszólván nem volt már ugyanaz a fej. Az ilyen gipszdolgokat úgy kell csinálni, hogy a mai papírra, sp-re lehessen másolni, speciálra. Más. A pincében volt egy nagy nagyítója, kondenzátoros, ívlámpás nagyító, 24×30-as negatívot eredetiben be lehetett tenni, gondolhatjátok, 50 centis nagyító, ívlámpával. Volt egy csoportképfelvételelünk, 18×24-es, idős urak díszmagyarban, valamelyik egyetem dékáni kara. Öten voltak, kettő állt, három ült, forgókkal, csákókkal. Szép kis csoport volt. Brunhuber világítani sem tudott soha életében, és a mániája mindig az volt, hogy inkább erősítünk, mint gyöngítünk. Hát a fene megette! Inkább csináljunk korrekt lemezt, és akkor nem kell sem erősíteni, sem gyöngíteni. Na, mindegy. Kivittem az előhívott lemezt, itt egy kicsit gyengítsen az árnyékrészen még utána. Megkorrigáltuk a lemezt, hát kontaktoknak elfogadható volt. Igen ám, de rendelt az egyetem hat darab 50×60-as képet erről a 18×24-es dékáni csoportról. Sose felejttem el, míg élek. Lemegyünk a Fischer Pistával a pincelaboratóriumba. Beteszem Mimóza papírra, Mimóza 8-asra, ma már ismeretlen, nagyon jó tónusos papír volt, és lenagyítom ívlámpával, de ahogy a villamos elment a Körúton, leesett az áramerősség, már másként zümmögött az ívlámpa, az ampermérő mutatta. De hát hangra is jól lehetett érzékelni. Azonos hangnál lilától vörösre ment a másolás. Teljesen más lett így a másolóértéke a fénynek, fény mennyiségben és tónusban is. Megcsinálok az első képet, csodák csodája, jó. Telefonáltam Viharnak, aki lejött, megnézte, s azt mondta, rendben, kérem szépen, így tessék csinálni a többit is. Beteszem a másodikat, bezúg a lámpa, nem megy. Elrontok vagy hármat. Azt mondom a Viharnak, aki lejött közben hozzám: főnök úr, én ezt nem tudom megcsinálni, ez nem megy. Igen? Húszéves voltam. Na, majd a feleségem az megmutatja, mondta. Hát a Terike egy drága, áldott, szelíd asszony volt, mert más nem bírta volna ki a Vihar mellett. Lement, tanítónő volt korábban, szelíd, helyes asszonyka, már majdnem nagymamakorban. A tanulóktól tudtam, hogy a Teri mama tizenkét papírt elrontott. Egy se lett jó. Akkor a Vihar harmadnap telefonál nekem, dolgozom éppen a laborban. Kérem, ha az elsőt meg tudta csinálni, meg kell csinálnia a többit is. Kérem, tessék megengedni, hogy levigyek egy másik lámpát! Szó se lehet róla! Az negyven év óta úgy van. Pukkadj meg! Jól van. Lemegyek, szólok Fischer Pistának, a tanulóknak. Remek, jópofa volt az, vagy harminc telefonszámot fejből tudott mondani, hogy kultúr, sport, színház satöbbi. Remek fej volt. Ilyen csorba fogú gyerek, pattanásos képű. Mondom, Pista, tessék lelopni nekem azt a kis ötszázás lámpát, amelyik a kézi tartóban volt. Ügyelni kellett, hogy észre ne vegyék, de szépen lelopta. Kihúztam a dugót, mert annyira óvatos ember vagyok, hogy nem szabad a villanyt úgy fogyasztani, hogy rajtam keresztül, ezért áramtalanítottam. Akkor levettem a két pólust az ívlámpáról. Remek automata ívlámpa volt, de mégis zümmögött, és állandóan változott a fénye. Bekötöttem a kézilámpát, óvatosan áramot adtam neki, fókuszba raktam, gyönyörű, csillogó szép, egyenletes kép volt. Akkor, óvatos duhajként, valamit levettem az amperből, hogy csökkentsek egy kicsit a lámpa teljesítményén. Megmondom, miért. Hogy az expozíció időkülönbséteket jobban ki tudjam egyenlíteni. Tehát mondjuk, ha az összexpozíció nyolc másodperc volt, abból tudjak úgy osztani, hogy mindenhol egyenlő legyen a megvilágítás mértéke. Megcsinálok a nagyítást, jó. Megcsinálok mind a hatot, remek, szép, félóra alatt megvan. Akkor telefonálunk a Viharnak. Jön le, de már pukkad. Na, kérem, ugye, hogy meg lehet csinálni! Hát igen, főnök úr, meg lehetett csinálni, de tessék csak idenézni! És kinyitom az ajtaját a lámpaháznak, egy másfél méteres,

ménkű nagy lámpaház. Látja? Az úgy végignézett rajtam, szerencsére ölni szemmel nem lehet, mert itt vagyok, de azzal együtt úgy bevágta az ajtót... Szóval ilyen eseteink voltak. És hiába volt a nagy név, ott, amíg nappali világítás volt, addig jól ment minden, de a műfénynél mindegyik zavarba jött.

Abban a napfényműteremben, ahol Brunhuberéknél a másolatokat készítettük, csak egy ferde asztal volt és néhány világosabb színű függöny, hogyha nagyon goromba lenne a világítás, mondjuk egy januári, júliusi, akkor tompítsa. Mert akkor több lett ugyan a szükséges megvilágítási idő, de jobb volt az elosztása, és a fényképésznek volt ideje uralni azt a 20–30 keretet. Mert arra ügyelni kellett. És megvolt a kirakási sorrend, hogy mikor melyiket nézem meg. Volt még egy fülszék, ahol a papírokat cserélték, és oda begyűjtötték. Ennyit tudok a másolószobáról. A műterem nagyon szép volt. 10-12 méteres, legalább 8 méter széles, kétszeres üvegoldalú, üvegtetős, függönyös műterem, úgyhogy ott, ami így az ember életében előfordult, azt ott mindent meg lehetett csinálni. Jó világítás volt, ugyanolyan gép volt, mint nekünk itt ez a Herlango. Ebből az országban egy-kettő-három volt összesen. Ők még annak idején 36 centis Heliarral dolgoztak. Nem tudom, hol van az az árjegyzék, a Löbenstein, abban van százféle háttér. Mind ilyen festett hátterek. Na most, a mellképeknél volt egy olyan felhőháttér, hogy általában a világított felül volt, egy sötétebb rész a háta megett, az árnyékos felől egy világosabb rész. Azután voltak azok az illúzióhátterek, ezek olyan 4x4 méteresek lehettek. Ami nagyon érdekes volt a Brunhuberéknél, hogy volt ott 10–15 tekerésben mindenféle háttér. Rajtuk szám és kép kívülről. Amelyikre szükség lett, azt láncan felvitték az állvány tetejére, onnan leeresztették, simán lejött, és akkor a megfelelő módon befördítették. Sok háttér volt. Az akkori fényképészeknél általában nemes faragott bútorok voltak, de jellemző volt, hogy székből esetleg több, de fotelból egy, faragott asztalból egy. Volt például virágtartó állvány is, kiegészítésre. Nagyon érdekes lélektani tünet, hogy például az esküvői főlvételre bejön az a kis menyasszony, kis ártatlan, kis szende, kis nagy problémák lesznek majd az életében, és azt ő mind érzi, és bizonytalan, és zavarban van. Na, amikor az ember mellé teszi azt a nyugodt, szépen faragott kis asztalt – itt, a másik szobában látható az azt a fekete asztalt – vagy egy széket, abban a pillanatban megnyugszik. Nagyon érdekes dolog. A másik pedig az, hát ez is inkább lélektani kérdés, amikor fényképezünk, a keziről, lábáról látom, hogy milyen az idegállapota. A miniszoknyás világ? Az meg a legjobb világ volt nekem. A térde kalácsáról láttam, ő nem is tudta, láttam, hogy milyen feszültség van benne.

A Brunhubernek nagyon jó összeköttetései voltak. Mondjuk, nem a felsőház, hanem inkább a képviselők között német-sváb vonalon. Tulajdonképp egy német emberként a fajiságára rendkívül büszke volt. A tízéves jubileuma lehetett a kormányzónak 31-ben. Hogy a meghívás hogy történt, nem tudom, csak azt mondta, kérem szépen, vasárnapi ruhában tessék jönni, egy zsebkendő, villamospénz, esetleg igazolvány, más nem lehet nálunk. Akkor 18x24 centiméteres, állványos gépet használtunk, abban az időben nagyon jó angol Imperial lemezt, abból tettünk be, Budoár méret volt, az 16x21cm-es volt, azt tettünk be a kazettákba. Én voltam a famulus, én vittem. A főnök is kicsípte magát. Na most, amikor a testőrök között ámentünk, bizonyára tudták, kik vagyunk, mert a köszönésen kívül nem kérdeztek semmit. Se motozás, se más. Ez február 13-án, pénteken volt, duplán szerencsés nap abban az időben. Ezt azért mondom, mert hamar sötétedett. Mi két óra körül már ott voltunk. Kis ideig vártunk, és egy kis baj volt, mert a lámpákat be kellett kötni a hálózatba, de a királyi vár abban az időben egy nagyon régi, még gyantás szigetelésű vezetékkel és kuplungcsatlakozású alkatrészekkel volt, úgyhogy egy szerelő bekötött nekünk egy rendes konnektort, amit aztán végül nem használtunk. Egy gyönyörű mahagonifa borításos nagy teremben, olyan 15 méteres körülbelül, északi világítással, volt előkészítve egy dobogó. Hátere, azt hiszem, természetes, szép háttér volt. És minden pillanatban hol erről, hol

arról benézett egy ilyen megfigyelő, mert ugye feltétlenül ügyelni kellett a kormányzóra. Nem sokkal aztán meg is jött, kemény katonás léptekkel, szigorúan. Felment a pódiumra, beállott, hogy miért, miért nem, nem volt szabad a főméltóságú úrhoz nyúlni, megigazítani. Csináltunk róla két vagy három egész alakot, közeli fölvételt is csináltunk néhányat. Amikor a főnököm feszült mosollyal megköszönte, hogy köszönöm, főméltóságú uram, akkor lejött az emelvényről, nem nagy emelvény volt, vele is kezet fogott, velem is kezet fogott, és katonás léptekkel kiment. Hát a lányoknál bent a műteremben azzal viccelődtem, na, lányok, a főkormányos ma kezet fogott velem, nem mosok kezet. Na most, egy mellékes visszaugrással: amikor Uher Ödönnél még az öreg Ferenc Jóskát fényképezték, nem volt szabad szólni a felséges úrhoz, csak az udvarmesterhez. De olyan trottyos gatyában volt az öreg, csupa ránc, hogy a retusőr egy napig dolgozott, amíg a nadrágjából tudott valamit csinálni. Ez volt. A fényképész nem is inthetett, nem is szólhatott, csak az udvarmesternek. Ilyen volt a világ abban az időben. Hát ma már ilyesmi nincsen.

Szóval nagyon nagy cég volt a Brunhuber. 1936-ban – akkor már nem voltam nála –, egy államsorsjátékon főnyereményt nyert, és a Vérmező túlsó oldalán vett egy házat háromszázezer pengőért. De volt egy másik villája is, a Dániel út 50-ben is. Államosították ezt is, államosították azt is, majd belebolondult az öreg. És a kis kolléganőm, Rózsika, a lánya, fényképész lett a Baross utcában, a férje, Körmendi János kereskedelmi iskolai tanár volt, jó barátom, egy végtelen helyes, kedves kis ember. Az államosítás után örültek, ha sürgős igazolványképeket csinálhattak. Szóval ilyen a visszaesés. Nem csak náluk, másnál is.

A fotóhamisításról

Engem sem gyerekkoromban, sem később nappali világításos műterembe sosem engedtek be. Mert annak is megvolt a trükkje. A függönynél megvolt a fő fény, de a vetett árnyékot a hátsó függönnyel kellett kiegyenlíteni, hogy kevés ne legyen a fény. És például nagyon érdekes, hogy reprodukcióban előfordulhat a muzeológusoknál, hogy mondjuk az *Így történt*-ben van egy könyv, *Így élt Szamuely*. Hát hogy Szamuely hogy élt, azt tudom, annak idején nagyon sok eredeti képet láttam róla. Eredeti képeket, nem bedolgozottakat. Nem szólok róla semmit, jobb, ha nem szólok semmit. A könyvben látom, hogy 13-ban a kis keménykalapban, a szájában cigaretta, az akkori idők szerint félhosszú kabátban, zsebbe dugott kézzel áll Szamuely, ahogy ő szokott állni, és mellette állnak a társai. Hézag különbség volt, és négyen-öten. Ez benne van a könyvben, így élt Szamuely, mondjuk 13-ban. Két-három lappal később ugyanez a kép sziklaháttérrel. Abból nekem egy nap harmincat kellett csinálni. Ment gyorsan. Volt műszikla, oszlop elég. Megvoltak a sablonok hozzá. Aztán fontos volt a világítás. Merről jött a fény. Az oszlop fényes lett, ha erről jött a világítás, keletkezett egy kis árnyék, lett egy kis domborulat. Ehhez logika kell. De gyereünk vissza a könyvhöz. Néhány lappal később ott van ez a kép, hogy Szamuely 1916-ban. Ugyanez a kép, új háttérrel. De itt az intelligencia megint szóhoz jut, ugyanis a mellette álló alaknak a vetett árnyékát nem vették le a válláról. És ott van a vállán, a mellette levőnek látszik a vetett árnyéka. A régi időkben, politikusképeken, csoportképeken hányszor látott az ember ilyet, amikor az önárnyék is és a vetett árnyék egy csoportképen kívül három-négy irányba ment. Hát hány nap sütött akkor az égen? Ha felhívom rá a figyelmet, észreveszik, de ha nem mondom, nem figyelnek rá sosem. A fénykép mindent megmutat. Csak le kell tudni olvasni róla. És figyelni kell rá egy kicsikét.

Vidéken volt fényképész az öreg Varga bácsi. Énhozzám jöttek ilyen fotógravúrák, kettő képből egyet csinálni, új hátteret a meglévő helyett, fejet cserélni vagy testet cserélni,

azokat mind én csináltam, vagy nyolc éven keresztül az egész országban. Felírta nekem Varga bácsi, hogy színskála-variáció. Na! Színskála. Sose hallottam ezt a meghatározást. Miként csináljak én színskála-variációt? Akkor megcsináltam neki egy olyan szolidan tartott, enyhén zöldes, vagy az arcnak megfelelőbb új hátteret. Ez a fújásnál mindig úgy történik, hogy festékkel helyenként kitakarjuk, és akkor vizes vattával, körkörös mozdulattal kimossuk, új hátteret, egy kis erőt adok neki, mint a platinnál, és akkor megvan a színskála-variáció. Nagyon meg volt elégedve. Na, most a régi világban voltak még a platinretusőrök, azok ma már nincsenek. Sehol sincsen. A századfordulón a díszmagyaros urakat műteremben fényképezték le. Szóló, egész alakban, díszmagyar, megfelelő harcias, öntudatos és önérzetes pózban. Külön-külön, szóló felvételeket. Ez általában 18×24-esnél kisebb lemezre nem történt nappali világítású műteremnél. Na, mikor összejött a 20–25 ember, hát főrendiházi tagok voltak általában, akkor az öreg Streliskyék meg Uherék csinálták ketten, olyan másolókeretjük volt, hogy a másolópapírt orsózni lehetett, mint a rollfilmnél a gépekben. Kimaszktolták és rámásolták a kellő perspektívában, egyik kisebb, másik nagyobb, ez előrébb, az hátrább... Kontaktmásolás volt, hát alkalmazkodni kellett a kopistának ehhez. De előfordult olyan eset, hogy valakinek kisebb alakja volt, de a rendfokozata nagyobb volt. Akkor is oda kellett tenni, ugyanakkorában. Na most, ezt összemásolták platinpapírra. Ez hosszú, egy hétig tartó munka volt, míg azt a 20–30 alakot rámásolták. Amikor ez megvolt, megfelelő, nagyméretű tálcákban kimosták és platinkloriddal színezték. Egy ilyen szürkés színű, jó tónusú képet kaptak. Ott volt a sok nagyságos úr díszmagyarban, de semmi hátterük nem volt. Abban az időben más papírok voltak, például ilyen Wachman-papírok, amikre nedves tussal lehetett dolgozni. Egy időben portréztam úgy is, hogy tiszta papírra és csak tussal, ecsettel, tussal, ceruza nélkül. Nagyon jól lehetett, csak bele kellett jönni. Aktot nem csináltam, de portrét, azt sokat rajzoltam. Akkor kasírozták ezeket a nagy, méterhúsz, méterötvenes képeket. Hát például szüreti mulatság, felvonulás az Országház előtt. Akkor a retusőr általában iparművész képzettségű ember volt, ecsettel, folyó tussal, epés oldattal szépen, gyönyörűen a hátuk mögé rajzolta vagy az Országházat, vagy valamit, úgyhogy az egészből egy kép lett. Nagyon kevés ilyen kép van, de az országban még egy-kettő maradt. Ez volt a platinretus. Volt ilyen is.

Jól megnéztem, megbolhasztam

Nem Duflexszel, hanem még Momettával fényképeztem a legkisebb lányomat annak idején. Kis hároméves műtyürke volt, de sokkal kisebb szája volt, mint most, mert most akkora van, mint a Bécsi kapu. És fekete-fehér filmre, a tizenkét Scheineres Agfa filmre, amit a mai fiatalság már nem ismer. Dulovits-hívóban hívtam, és arról nagyítottam. Az 32 mm-es, 42 kockás film volt. Arról csináltam egy méter harminc centi széles nagyítást. Fejképet, szemcse nincs rajta, az élesség pedig kifogástalan. Például a cseheknek volt vagy harminc évvel ezelőtt egy nagyon remek kis keskeny filmes gépük, 12 mm-es, és normál 16 mm-es filmre fényképezett. Az árjegyzékben volt egy bácsi, egy kedves kis öreg halászember, millió ráncsal, mellette volt egy kicsi kép, az eredeti. Jól megnéztem, megbolhasztam. Más volt az eredeti, és más volt a nagyítás. Perspektívikusan meglátszik. Sok minden ott van a fotón, csak tudni kell elolvasni.

Nem tudom, hogy önöknél milyen problémák vannak. A zselatinhiányt, azt kézzel, manuálisan kell visszarakni. Például a törött üvegnegatívról úgy csináltuk nagyon régen, ötven éve új negatívot, hogy sötét helyen letettük a képet lekváros felivel... tudják, mi az, lekváros felivel fölfele. Így hívjuk az emulziót a szakmában, mert így könnyen megérthető. Olyan diapositív lemezt választottunk, amelyiknek sem orto,

sem pán ráérzékenyítése nem volt, szalmasárga fénynél is lehetett hívní, sötét fénynél. Régen volt az Agfának a Fototechnische B, lehet, hogy vállalati úton hozzá tudnak még jutni. Ez egy olyan lemez, ami se nem pan, se nem ortochromatikus, szóval „süket lemez”, és ezzel csináltuk az ilyen nehéz, sárga reprodukciókat. Például az Agfáéknak volt olyan előhívója – csak így fejből mondom –, hogy egy liter vízhez körülbelül 20 gramm hidrocínón, langyos vízbe, akkor vagy 15 gramm kálium-metabiszulfid, akkor citromsav, jól hallották, citromsav 15–20 gramm és kálium-hidroxid, amit zsírészódának hívnak, az is kellett bele, 15–20 gramm már közvetlen a használat előtt, és bróm az különösképpen nem kellett bele. Hát ami a maximális, azt ezzel ki lehetett hozni. A recept az nincs nálam, de azt el tudom küldeni. Jó? Nekem úgyse kell már. Rátettük ezt a lemezt a töröttre, lekváros felével össze, kontaktban. Volt ilyen fél gumilabdánk, azt ezzel a világító valmain festékekkel be kellett kenni, szépen kitartani egy kicsit a napra, majd rátenni erre a szendvicselt negatívra, és várni egy negyedórát. Utána lehetett előhívni a lemezt. Plasztikusan, gyönyörűen kijött a film, csak minimálisan látszott a törésvonal, úgyhogy hihetetlen. Semmiféle optikai vagy más eszközzel ezt megcsinálni nem lehet. Ilyenek is vannak. Azután ott van egy másik recept például – nagyon érdekes, amiről nem tudnak magyarázatot adni –, a melegszínezés. A régi Mímóza papírt – mert a mai papírokon nem tudom, hogy kell csinálni –, amit barnítunk, egy picikét, túl kell exponálni. Mondjuk itt nem 90 másodperces hívással, hanem 70–75 másodperces hívással melegebb lesz a szín. És természetes, fakítani egy kicsikét. Na, most az úgy történt, hogy egy liter vízben feloldottunk körülbelül 100–150 gramm nátrium-szulfidot, 30 gramm timsót. De inkább elküldöm a receptet Károlynak, a hitelest, az a jó, nem, amit én mondok. A timsónál érdekes az, hogy egy liter vízben 90 gramm a telítés. A higany-szublimátnál 9 gramm, itt 90 gramm. Mert hogyha többet teszünk bele, kicsapódik, de így melegen megmarad. Van egy külön kis finom fűszer hozzá. Ezüstnitrát, jód-kálium kémcsőben, megvan a tizedgrammok, egy néhány csepp ammóniák, és ezt beleönteni a vízbe. A képet azt nem volt szükséges tökéletesen kimosni, csak úgy nagyjából, aztán rátenni a sparherdre, tűzhelyre, végül beletenni a hőmérőt is. Ötven foknál kezd színeződni – majd a színéről szólok. Igen ám, de pontosan úgy van, mint a pálinkánál meg a jó toroknál. Hogy az ötvenfokos pálinkát az alföldi magyar még eltűri. De az ötvenkettő-ötvennégy-ötvenöt az már sok. Hát így van ez az emberi kéznél is. Csodálatos dolog, hogy az ötvenfokost még tudja forgatni kézzel – fiatal kézzel még tudja forgatni a képet –, de az ötvenkettő-ötvenötöst már nem. Itt a világos színek, esküvői képnél, a menyasszonyi ruha csodálatos arany rózsaszín szélű. Nagyon szép árnyalatokban. A vőlegényi ruha pedig patinás, majdnem fémes zöld. Gyönyörű hatásuk van a képeknek. Ezt is meg lehet csinálni. Nem titok, úgy hívják: karbontóner. A Mímózáék csinálták negyven évvel ezelőtt, ez is már legalább negyvenéves. Azóta nem csinálják. Ha a mai képeket csak így fakítás nélkül beletennénk, akkor olyan lilás képet kapnának.

Eredetileg a fotogravura nem magyar találmány, ezt a bécsi Robicsekék hozták először. Abban az időben még ilyen nagy lemezekre fényképeztünk. Az volt a divat, hogy a nagykéblű méltóságos asszonyt – hogy mégis elfogadható legyen –, úgy kellett nekünk mozgatni, hogy arányosnak tűnjön. Amikor gravurákat rendeltek – több személyes is lehetett, de mi egy-két személyre szerettük csinálni –, elegáns nagy papírt adtunk neki, dupla nagy papírt, arra középre benagyítottunk egy korrekt nagyítást. Amennyiben hideg színt kértek, feketét vagy kéket, ez a hideg tartomány, akkor maradt feketén, ha meleg színt kértek, akkor barnítottuk. Általában karbonnal barnítottunk. Egy körülosztatott kép maradt ott nekünk, nagy fehér széllel. Az sem mindegy ennél a grafikánál – ezt nem tudják a fényképészek –, hogy a legfontosabb a gyakorlat: ha egy határon belül bővebben exponálok és valamivel rövidebben hívom, akkor jobban tapad rajta a festék, a grafit. Rátettem azt

a visszatartó ovál sablont, és akkor az volt a legelső dolog, hogy körrel megadjuk neki a kontúrt. A tónust, ami összefogja, bezárja.

A festéket mindig hangolni kellett, mert nem mindegy, hogy milyen fekete: kékesfekete, neutrálfekete, zöldes-barnás fekete. Többféle lehet. Ugye akkor csak nézett az illető, hogy mekkora mellénye van ennek a Bércinek. Hát mondom, próbáld megcsinálni, majd megtudod. A külső tükröt, tükörnek mondtuk, azt jól rá kell szorítani, hogy alá ne fújjon a festékszóró. Rajzszöggel alátűzzük, alászúrjuk, halvány tónust teszünk fel, és a végén szintónust is adunk. Halványzöldet, okkersárgát, vagy amilyen kellett. Akkor elővenni a szépiát, de a fotónak zsírmentesnek kell lennie, hogy azt megfogni nem lehet, mert a daktiloszkópia az ott van. Akkor nagyon lágy festékekkel az egésznek egy nagyon-nagyon vékony réteget kell adni. Amikor ez megvan, akkor a mélységeket, a haját, a szemgödörét, száját, az áll alatt, a ruhát stb. finoman filccel kirajzolni, de az lehetőleg ne látszódjon, csak tónusosan, átmenetesen. Szóval erőbe kell hozni, úgy mondjuk, erőbe kell hozni. Amikor az megvan, akkor sima vattával a nagy csúcspényeket a homlokon, orron, arccsonton, állon kivenni, és akkor gyűrőgumival, a monopolgumival, ismeritek, (nett)gumit kell megdolgózni. Ennek is van egy kis trükkje: mellettünk van egy kis habkőpor, és abba az ujjammal belenyúlok és megnyomom, akkor foltmentesen törölhetem. De különben... Szóval ilyen apróságokon, semmiségeken múlik. Akkor a csúcspényeket kiviszem, megnézem, jó. Akkor lágy fixírral, ami csak spiritusz, denaturált szesz szokott lenni, befújom, megnézem, mennyire ment vissza, hova kell még egy kis, úgymond, drukkot adni, mert ugye van, amikor kell még egy-egy kis vonallal erőt adni. Akkor lesz a kép plasztikus. Olyan plasztikus képet nem lehet sehogy előállítani, mint ezek a korrigált képek. De nem szabad rajta látszani, hogy mit csináltál, ugye. Amikor ez megvan, akkor a kazeinos erős fixírral lágyan le kell fújni. Végül jön Piroska néni az ő finom kis késeivel, a megfelelő színű ceruzáival. Még most is vannak ötvenéves ceruzáink, amivel dolgoztunk. És akkor ő szépen rendbe szedte, utána erős fixírral még egyszer lefújta, megnézi, hogy a széle tiszta, lemérni, párhuzamosítani, körülvágni, selyempapírba, azt tovább. Az így készült kép aztán száz évig tart. A színnel ugyanez van, csak a színnél mondjuk a sorrend a fontos, ahhoz használtunk egy vörösbarnát az egészhez, mert a csúcspényeket akkor tudod kihozni. Persze ha jól van világítva. Mert süket fényeknél akkor se lesz jó, ha a fejre állsz. Mi a fényképészeknek a szennyesét ismerjük. Mert amikor azt tőlünk megkapja, jó képet kap. De mennyi mindent kell addig trükközni!

Hazafias felbuzdulásból következő szándékos hanyagság

A fényképészeknél előfordult a hazafias felbuzdulásból következő szándékos hanyagság. Amikor Hajdúböszörményben dolgoztam, volt egy főnököm. Nagyszerű ember volt a Brassai Zoli bácsi. Az fölment a polgármesterhez, Somogyi Bélához, aki nem a politikus volt. Kérlek szépen, Bélám, kérek egy új sapkát. Hát miért, Zoli bácsi? Tudták, hogy vicces ember. Azért, mondta, mert abban kopott el, hogy én a böszörményieknek ezzel köszöntöttem állandóan. Akkor volt a román megszállás húszban. A román katonák csináltattak egy tablót. A fényképész olyan magyar ember volt, hogy megcsinálta a tablót – gázfénypapír volt már akkor –, de csak egy vízben mosta ki. Úgyhogy abból már egy év múlva nem látszott semmi sem.

Még nagyon sok érdekes szokás volt régen. Annyira féltette mindenki azt a kis közismert semmit. Amit csak ő tudott a szakmából. De miért? Hát volt az öreg Békés bácsi, akiről szólottam, „hoogy aakaarjaa lecsuuknii, amikor aalaattaa van a keezeem?!“ Hát volt a sötétkamarában egy üveg aranykloridja még a régi-régi világból, kétszáz grammos üveg-

ben. De úgy be volt ragadva a dugója, hogy még melegítéssel sem tudtuk volna kivenni. Ez lehetett úgy 1930-ban. Még a laborjába sem engedett be engemet, én tudom, hogy miért. Jöttek be a piacról hozzá. Békés úr, nekem kellene ez és az. Hát oszt lelkem, milyen képet akar? Mert teccik tudni, ezt lehet csinálni arannyal, és mutatta az aranykloridos üveget, ezüsttel meg büdös kővirággal (kénnel). Elkészült a kép. Jött be az az egyszerű asszony. Azt mondja, Békés úr, úgy nézem, ezt a képet büdös kővirággal csinálta.

Eszembe jutott valami még, ami nem egész ide tartozik, semmi köze a fényképezéshez. Utaztam a vonaton Karcag felé, mielőtt leszállnék, köszönök a hölgynek a kupéban, kezi-csókolom, lenne egy észrevételem. Micsoda? Hát nem beszélgettünk, én csak a fóniát hallotam, hogy miről szól. Asszonyom, csak az, hogy ön született nyíregyházi, a férje Debrecen környéki, aki mellettem ül, megszólal, hát én hová? Mondom, Sálgótarján. Nyertem. Mindegyik az volt. A nyíregyházi nyitott e-vel beszélt, a Debrecen környéki a határeseteknél hol zárt e-vel, hol i-vel – kenyér, kenyír –, a hajdúvidéki pedig jaó, saó, a palócot pedig nem kell bemutatni. Vannak ilyen bogaraim, hogy meghallom. Sose tanultam.

Gyorsfényképezetek

A ferrotípiát általában nem fényképezetek, hanem gyorsfényképezetek csinálták. Egyszerű kis kezdetleges gépük volt, ilyen háromlábás, általában elég fényerős gép, egyetlenegy kazettával. A felvételhez használt preparált vaslemezt ők a Mímózáéktól, a Zeisséktől, a Jahréktól vásárolták, amik régi gyárak voltak. Lakkozott vaslemez, amin volt egy emulzió, amelynek az volt a tulajdonsága, hogy bizonyos túlexpozíció esetén tónusfordulást csinált. Na most, ezt lehetett csinálni 9×12-esben, de pici kis medálképekben is, amit nyakba lehetett akasztani. Imitt-amott még látni ilyen medált. A medálképről tudok szólni, azt magam is láttam. Egy kis ágyúszerű készülékkel vették fel. A művész úr belenézett, bevette a drótkeresőbe a modellt kinn a szabadban, persze, nem volt ott se háttér, se semmi, akkor a nézőkét egy tolóval átváltotta, és a helyére benyomott egy kis karika ferrotíp lemezt. Mint most egy kétforintos, ötforintos, annál nagyobb nem volt. Leexponálta, az egy hosszú pillanat volt. És a következő mozdulattal a gép alatt levő forgó, háromrészes kis tartályba eresztette, bedobta az előhívóba, ahol a fixír és az előhívó egy közös oldatban volt. Bármennyire is furcsa, egy oldatban volt. Úgyhogy az körülbelül három-négy percig benne volt. Egyszerre hívódott és fixálódott is. Ez ma egy nonszensz, de... A lényeg pedig a következő: metol-hidrochinonos hívó volt, és ott is elég sok kálium-hidroxidot, magyarul lúgkővet, szulfidot adtak hozzá, és közvetlenül a használat előtt a fixírnátront hozzátették. Órák hosszat lehetett használni. Egy kis mágnespatkóval kiemelte és megnézte, ha nem volt jó a kép, visszatette még egy kicsit, ha jó volt, akkor lelőtyögtette egy kicsit, ha volt spirituszlámpa, megszáritotta, hogyha nem, akkor nem, és egy nagyon szép, ilyen bazári brosstút ajánlott a megrendelőnek. Föltették, ki-ki a párjával azonnal tovalejtett. Az egész nem tartott tovább 5-6 percnél. Így csinálták. Itt szólni kell megint egy más dologról, ami összefügg, a gammaékről. Nem tudom, mennyire ismeretes a mostani fotósok között. Mert sokféle ék van, én a gammaéket mondom. Elvileg az egyes fehér (de az is vitatott) és a tízes fekete. Hogyha a gammaék szerint csinálnám, ez körülbelül a kettőtől az ötösig lenne. Tovább nem menne. Azok a kis ferrotípiák, azok meg legfeljebb a kettőtől a négyesig mentek, ugyanúgy, mint a polaroid képek, azok is a kettőtől négyes-ötösig. Nem tud feljebb, erősebb feketét nem lehetett elérni ezeknél a dolgoknál. Azután voltak más gyorsfényképezetek, akik negatív papírra fényképeztek. Egyszerű kis százesztendő gép-pel. Abban az időben volt egy bromaryt papír, NPG, ma már nem létezik, más néven van elnevezve a gyár. Ez egy népszerű, bárki által megvehető, 9×12-es papír volt. Azt elfelezte,

az egyik felét betette a kazettába, üveg mögé. A tekintetes kuncaftot, a bakát-dadát, együtt és külön-külön lefényképezte, nekem is van olyan. Nem tudom, nem adtam nektek egy olyan képet? Na mindegy. És akkor előhívta bent a kis vándor-sötétkamrájában. Igen ám, de nem volt mindig nyár meg tavasz. Volt tél is, és volt rá eset, hogy bizony a plusznál alig volt enyhébb a hívó, négy-öt fokal. Akkor aztán az ember kálium-hidroxid pasztillákat, zsírszódát rakott bele, hogy mégis előjöjjen. Amikor előjött, akkor két dolog következett: előhívta a kis negatív papírt, fixálta egy kis ideig, leöblítette, rátette egy vékony, kifixált, átlátszó filmre, gumihengerrel rányomta, közben a papírnak a tiszta felét hívóban puhította, ellenkező oldalra rátette a vékony filmre, rányomta, egy pillanatra megvilágította, majd levette róla, tovább hívta. Ez volt a gyorsfénykép. A bromaryt papír egy szerencsés papír volt, mert abban az időben is bizonyos szempontból enyhén rózsaszínű volt, egy kis ortokromázia már volt rajta.

A retusról majd még szólok. De gondoljunk el egy 9×12-es térben egy alakot. Díszmagyarban, kucsával, karddal, bundával, szőrmével. Hát nekem egy aransujtást kellett csinálnom a papírképre, vékony ecsettel, három-négyféle színnel, hogy az ragyogjon. És nem lehetett az akvarell alatt, mert akkor nem látni a képet, azt úgy kellett csinálni, hogy hasonló legyen, jó legyen. Én egy képért kaptam nyolc pengőt. Rónai Dénes nagy név volt, az kapott érte százharmincat. És amikor a Kiss-féle fotóvállalatnál voltunk, mondhatom, mert elmúlt már, minden szezonban csináltuk a Rónai-specialitást: gyerek a gyümölcsöstállal. Azt az idegen nem tudta, mert minden rendelő más rendelő volt, de amikor nekem egy héten hoztak nyolcat-tízet, majdnem ugyanolyat, akkor én nagyon jól tudtam, hogy ez egy Rónai-féle sablon volt. Angelónak is megvolt a hatféle sablonja, azt jobbra-balra fordította összesen, kész. Volt neki nagy királynő, kis királynő..., szóval minden.

A főméltóságú kabátja

Horthy kormányzó-portrét is csináltam: 50×60-as akvarellt. A főméltóságos kabátja majd egy hétig ott lógott előttem az összes rendjellekkel. Még fel is próbáltam, de azt nem látta senki. Ilyen rajzlapszerű Wachmann-papírra készült a nagyméretű nagyítás, Na, azok a papírok már nincsenek. Hogyha nedves retust csinálnak festékkel, akkor egy kis epeoldatot készítsenek hozzá, pár csepp formalinnal, németül oxengallen, nem tudom, ki tudja megjegyezni, ha szerencséjük van, tán sikerül. A fényesítő folyadék is ugyanez. Az előnye az, hogy ugyanarra a helyre többször rá tud menni. És egy nagyon enyhe fényt ad.

A szakmánk egy időben föllendült, de aztán mindig lejjebb-lejjebb csúszott, főleg, amikor a villanyt bevezették a műtermekbe, akkor a sok jó képzettségű fényképész, miután az alapismerete hiányzott, elromlott a műfénynél. A legtöbb elromlott. Most meg megőrültek a villantóval. Hát kérem szépen, a Jehuda Halévi száz évvel ezelőtt írt egy verset: Orvos van-e köztünk? Nincs. Jól van. Száz évvel ezelőtt írta a következőt: *„Míg jobb kezéd receptet ír, már pénzért nyúl a bal. Lassan gyógyít a balzsam, ír, de a pénz az kell hamar. Ha beteg szép kis nő hívott, ott ülsz, míg meg nem un, de vénnel végzel perc alatt, s már kívül vagy ajtón-kapun. A tollad gyilkos tör biz az. Hegyes, mint óriási tű, mit leír, öld sok betű. Hóhérhoz csak bűnös kerül, de te ártatlant pusztítás jutalomért büntetlenül.”* Száz éve írta.

Atyám, nagyon nagy lelki problémám van

A múltkorában Halason voltam, Kiskunhalason. Nagyon jó társaság volt ott, nemcsak a fotóról beszélgettünk. Nem szakemberek voltak, az irodalomról is sokat beszélgettünk,

gyakran megnevettettem őket. Sokféle járok én ilyen helyekre... A legjobb hallgatóságom ilyen kultúr népiúrók vonalon az óbudai Goldberger gyárban volt, valamikor 3-4 éve. Szervezett munkások voltak, remek emberek. Azok nemcsak értették, hanem érezték, ha valami jó volt. Aj, nagyszerű emberek voltak! És Baján pedig még az is előfordult, hogy csak egy emberrel beszélgettem. Műsor szerint be volt programozva, meghirdették, de csak egy ember jött el összesen. Hát beszélgettünk. Kérdezi tőlem a bajai ember. Mondom, nálunk Békésben, a Viharsarokban kimegyek a kertbe, körülnézek, meglátom Pista bácsit, a harmadik szomszédban, a drótkerítés túloldalán. Pista bácsi! Hogy van a Kati néni? Hát nem látod, azt mondja, most ad a tyúknak enni. Jól van. És Baján? Kőkerítés körös-körül, és a koponyákban ugyanaz. Sajnos, sajnos. Engem úgy végig tisztelnek, sok jó barátom van. Van egy kedves kis esperes, mi reformátusok vagyunk, de ő római katolikus esperes. És mondom neki a múltkoriban: Atyám, nagyon nagy lelki problémám van. Mi lehet magának? Hát, mondom, az Írással kapcsolatban. Micsoda? Mondom neki: a közelmúltban egy társaságban voltam, és többször elhangzott az a kifejezés, hogy „Krisztus koporsóját sem őrizték ingyen”. Bizony, az úgy van, azt mondja. Hát atyám, itt van a probléma! Ebben kérek tanácsot. Azt mondja, mit tudok én magának tanácsot adni? A Bibliát legalább annyira ismeri, mint én. Mondom, hátha ketten jobban megoldjuk. Miről van szó? Ahogy én az írásokat átolvastam, hát Jézus urunkat lepedőben temették el. Krisztus koporsójával még sosem találkoztam. Á, mondja, megint becsapott. Úgyhogy mindig tiszteletben tartom az Írást, akár borról, akár másról van szó benne.

Kiss István fotóműhelye

A József körút 38-ban volt a Vámos Sándor fotókereskedő, régen elpusztult szegény. Ott vásároltam mindig anyagot, és ő egyszer csak említette, hogy Isaszegen lenne egy fotóműterem, lehetne ott dolgozni. Összehozott egy Kiszely József nevű fiatalemberrel, aki vendéglős volt eredetileg. Az ígért mindent, minden lesz, üzletet szerez, csak menjek fényképezni, mert Guzi, aki ott volt, megint büntetését ülte, mint hát elég gyakran. Teljesen ismeretlenül kimentem... Az ő vendégük voltam körülbelül két hétig. Aztán kivettünk egy olyan kis üzletfélét a Magyar utca 1. alatt, arról van képem. Volt a gépem, azután volt néhány száz watt értékű lámpám, és jellemző a szegénységemre, hogy a vasutas körből Kiszely Józsitól kértem el időnként a 200 wattos lámpát, ha nagyítani akartam. A nagyítóm pedig úgy volt, hogy édesapámtól kaptam egy 15 centis kondenzort, elibe ügyeskedtem egy régi, 13×18-as gépet, a lámpaházam papírból volt, keménypapírból volt, ilyen csúszódészka alapon. Azzal dolgoztam. Az üzlet valameddig ment, aztán egy-kettő kimerült. Akkor átmentem Pécelre. 1935-ben voltam Pécelen, megnősültem, odavittem Piroskát. Hát ottan dolgoztunk, meglehetősen nagy szegénységben. Nem akarom túldimenzionálni, de hát nagyon gyengén álltunk. Ott egy ilyen ügynökfélével kerültünk össze. Amíg ment az üzlet, amíg ügynökölték, dolgoztunk, jó volt, ám egyszerre megállott, vége lett annak is. Innen továbbmentünk Rákoscsabára, Kossuth utca 108., egy pár hónapig, az is kimerült. Rákoscsabán ősszel kaptam egy meghívást a pestlőrinci Kiss István Fotóműhelytől. Nagyon rég szerettem volna a Kiss Fotóműhelybe bekerülni, mert láttam a dolgaikat. A magam módján, a magam eszközeivel otthon csináltam ezeket a dolgokat, ők is tudtak rólam. Akkor hívott Kiss József, Budapesten, a Síp utca 6.-ban volt az irodájuk, jött, hogy minden megvan, csak menjünk. Felmondtuk a lakást, és bementünk Rákospalotára, ott béreltünk lakást, satöbbi. A végén kiderült, hogy becsaptak, mert megszűnt az egész Kiss-műhely. Akkor hosszú hónapokon keresztül apró muszájmunkákat csináltam, Piroska pedig Budán Kocsis Erzsínél, azután Kardos Jucinál dolgozott silány

60–80 pengőért egy hónapban. Nagyon nehezen voltunk. Végre aztán tavasszal tényleg megjött az értesítés, mehettünk az újraelakult Kissékhez Pestlőrincre. Négyen-öten voltunk. Aztán kiderült, hogy kicsoda intrikák voltak ott családon belül meg a munkatársak között. Eleinte nem tudtam semmit sem. Mindent nekem kellett csinálni a magam esze módja szerint. Meg tudtam csinálni a reprodukciót és a színezést, de nem üzemszerűen. Azt meg kellett tanulnom saját magamtól, mert senki se mutatta. Az öreg Kiss jóindulatú ember volt. Láta az igyekezetemet, azt mondta: hát kérem, jól van. Akkor kezdtem én ott a Kisséknél, azt hiszem 90 pengővel, de a következő hónapban már 100 pengőt, úgyhogy fölment nekem már két év után körülbelül 170 pengőre. De voltak nálam nagyobb fizeté-sűek, a régiek, akik visszakerültek a régi garnitúrából. Körülbelül nyolc évig dolgoztam úgy, hogy már a második évben én voltam a meós. Hát ugye akkor még ez mint fogalom ismeretlen volt. Nagyon sok reprodukciót csináltunk az országba szerte-széjjel. Voltak olyan rendelőink, akik minden hétben, két hétben, hónapban és voltak, akik évente egy-szer-kétszer küldtek postán megrendelést. Mi a megrendelőkről egy kartotékot állítottunk össze. Amikor a visszacsatolt részek voltak, 2700 címmel dolgoztunk, és általában ismer-tük a stílusukat. Ungváron volt egy nagyon jó fényképész barátunk, személyesen nem ismertem, Kacsureknek hívták, az havonta 40–50 darab, 18×24-es színes, színezett képet rendelt. Később kiderült, hogy ő azt kirakatba rakta, de mind el is adta. Ungváron akkori-ban két fényképész volt. A Kacsurek igazi jó fényképész volt, a másik meg nem. De mind a kettőnek szállítottunk, stílusban olyan elütőt, hogy semmiféle azonosság ne lehessen. Nem derülhetett ki, hogy mi akárhány stílust megcsinálunk. Mi tudtuk, és ez volt a fő. Meg kellett külön-külön mindkettőnek esküdni, hogy a másik nem rendelt tőlünk. Hát mi kétféle stílusban, de megcsináltuk mind a kettőnek.

Még egy keveset a fotóműhelyről, amiben nyolc évig működtünk. A meós nálunk azt jelentette, hogy jó, rutinos retusőrök voltak nálunk, jó nevűek. De meglehetősen nehéz, bizalmatlan, összeférhetetlen emberek voltak, akiknek a háta mögé nem állhattál oda tanulni. Volt egy pár fogásuk, egy pár ismeretük. De nekem is meg kellett ezt tanulnom a magam bőrére. A jó minőségű reprodukciónál és a színesnél a sorrend nagyon fontos. Csinálni is kell és haladni is. Ezek örökösen csipegették egymást. Minden reprodukció az én kezemen ment keresztül, hogyha valami eltérés volt, azt nekem kellett, de egy pillanat alatt, helyrehozni úgy, hogy a többi észre ne vegye. Egy idő után jobbnak láttuk eljönni. Így kerültünk aztán ide le, Bajára.

Akkor engem behívtak katonának

Akkor elkezdték bombázni Pestet. Én világeletemben békés ember voltam, sose szer-tettem veszekedni, és mondtam Piroskának, nézd csak, itt van az újságban, Baján egy műterem kiadó. Hát mi Bajára sokat dolgoztunk, több itteni fényképésznek. Lejöttünk megnézni. Nem ismertünk mi itt senkit sem.

Lakáson kezdtünk dolgozni, fotóműhelyt csináltunk, körülbelül egy évig. Na, aztán jöttek a bombázások, nem pont bennünket zavartak ugyan, de esetleg zavarhattak volna, úgyhogy aztán itt ragadtunk Baján. Már körülbelül egy éve itt voltunk, innen mentem Szárszóra 43-ban. Akkor besoroztak katonának. 36 éves koromban voltam újonc. Úgy ment a sorozás, hogy mindenkivel kezét fogott a főorvos, és mindenki jó volt, mindenki alkalmas volt. Akkor Piroska néni meg a húgom itt maradt a két kicsivel. És hát ők, ahogy tudták, csinálták. Az orosz időkben hivatalosan nagyon sokat kellett nekik dolgozni. Hozták-vitték az anyagot. Én meg hát odakint voltam. Sok fát kivágtam, sok óriás portrét csináltam. Azt szerettem csinálni, az ilyen méteres portrékat, de a ruszlik nagyon kriti-

kusak voltak. Azoknak fényképszerűnek kellett lenniük. Kifeszített vászonra, filccel, ilyen posztószivarral... Ismeritek ezt a filctörölt. Úgy néz ki, mint a szivacs, csak sűrű posztóból van, az éle ledörzsölve, és ezt kormos, terpentines festékbe bele kellett dörzsölni, ezzel hol lágyan, hol erősen nyomva mindenen, gyönyörűen szép, meleg barna képet adott. Néha volt egy-egy portré, de másnap újra az erdőbe mentem, vágtam a fát. Kint voltam elég sokáig Oroszországban, mire hazajöttem, akkorára már Piroska csinált egy szép kis műtermet a Haynald utca 6.-ban. Az volt az első műtermünk. Lassan indulgatott. Nem tartott sokáig, ma már lakóház. Akkor a Duna-partra kerültünk, ahol most a Herbária van, egy kis műterembe. Azután, ahol most a nagy halcsarnok van, ott gyönyörű, tíz méteres műtermünk volt, néhány évig ott voltunk, akkor kiigényelték hivatalból halcsarnoknak. Ugyanott laktunk az első emeleten három szoba, összkomfortos, nagyon szép, tizenegy helyiség, gyönyörű hely volt. Akkor onnan is kiszorítottak bennünket a másodikra, ott volt a műterem, ott is csináltuk, az ötvenes évek elején, nagyon fonák dolgok voltak. Akkor jött az új személyi igazolvány kurzus. A húgommal éjjel-nappal, higgyétek el, azt csináltuk, az mentett meg minket, abból tudtuk a házat végül kifizetni. Itt már műhelymunkát nagyon keveset csináltunk. Csak lassan kezdődött a műtermi fotózás is. Mert mi addig utcai kuncsafttal nem foglalkoztunk. Volt olyan rendelóm, például Putnokról, havonta 80–100 reprodukciót kért. Azután, a másik a régi világból, Ungvárról 40–50 színes havonta. Szóval ilyen stabil kuncsaftok voltak. Azután a kisebbek. Nagyon sok érdekes epizód is történt, amin utólag már csak nevetni lehet. Eleinte szépen ment, jó helyen voltunk, de már öt maszek van, úgyhogy most zuhan nagyon, ilyenformán gyenge. Olyasmi volt még régebben, még tizenöt évvel ezelőtt is, hogy a bonyhádi, mohácsi ktsz-t én patronáltam reprodukcióban. Nem tudta azt senki. Ők elvállalták a reprodukciót, mi nettó áron megcsináltuk, ők továbbszámolták nekik, és volt nekünk is haszon.

Megélt egy kisvárosban öt fényképész?

Abban az időben megélt, mert nemzetiségi város volt, és nagyon nagy volt a környéke. A vásárosok bejártak a piacra, és itt csináltatták a dolgaikat. Bajára érkeztünk, hát, kérem szépen, furcsa elmondani, de iratokkal tudom bizonyítani, ők ismertek bennünket. Mi éjtőernyősök voltunk itt. És akkor összejött a helyi fényképésztársaság, az egyiknek a céges papírján azt írták a Szegedi Kereskedelmi és Iparkamarának, hogy ne engedjék Bérciéket itt letelepedni, mert akkor az ő megélhetésük nincs biztosítva. Őt aláírás volt öt bélyeggel. De az egyik kedves bácsi nekünk ezt finoman jelezte. Beadom az ipar iránti kérelmemet ide Bajára, melléteszek egy pár nagyon szép képet a népi írókról, Móricz Zsiga bácsi, satöbbi. Az egésznek iparművésszel egy gyönyörű borítót csináltattunk pergamenből. Nagyon gusztán nézett ki. Aztán csak nem halad az én iparom intézése, nem halad, bombázások vannak. Mondom, lesz, ami lesz, elmegyek én Szegedre a Kereskedelmi és Iparkamarához. Előző nap bombázták le Szabadkát, még égett a pályaudvar. Szegeden először nem akartak fogadni. A végén aztán mégiscsak bejutok. Ki van írva, hogy dr. Ács valaki. Hát egy diáktothoni kollégám volt, akivel korábban együtt laktunk. Ő mutatta meg nekem azt a titkos hivatali iratot, amit a bajai fényképészek nyújtottak be ellenem. Szerbusz, szerbusz. Na, mi van, barátom? Mondom, hát itt van az asztalodon a kérésem, mert láttam azt a gyönyörű sötétzöld borítót. Hát a tied ez? Mondom, igen. Megnézi. Azt mondja, hivatalos titok lenne, de idenézz, megmutatom. Akkor megmutatta ezt a dolgot, hogy a bajai fényképészek mit kértek. Azt mondta, menj haza, el lesz intézve, nevetséges. Még mindig megvan az a másolatom, amit ők visszaküldtek az itteni hatóságnak, hogy a Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara 40 éve áll fenn, de ilyen kéressel még iparostársak

ellen soha senki sem jelentkezett, és ilyet, mint nevetségest, visszautasítják. Ilyen jól fogadtak minket a kollégák. Miközben már régen mi csináltuk a kirakatképeiket állandóan. Később, úgyszólván, mind bement a szövetkezetbe, mi maradtunk egyedül.

Piroska néni: Mert nem vettek be bennünket.

Juliska: Azt mondták, csak akkor csinálják meg a szövetkezetet, ha mi nem leszünk benn.

BL: Nézd, így kétféle viszitek a dolgot, mert mindenre sor kerül. Hát így volt, de nem ebben az időbeli sorrendben. Pécsről az egyik barátom idejött, hogy csináljunk egy riportot, mit adott az ötéves terv Baranya megyének. Tizennégyféle igazolványunk volt, piros belépő satöbbi, hogy mi ott mindenütt fényképezhattunk. És közben jöttek ezek a dolgok, amit most Juliska meg Piroska mondott, hogy igen, mert Bérci azért akar mindenáron a szövetkezetben lenni, mert elnök akar lenni satöbbi. Nem akartam, mert ismertem a társaságot. Itt a Fő téren egy gyönyörű, háromszoba-összkomfortos lakásunk volt. Hát gondolhatjátok, hogy abban az időben a lakbér a fűtéssel közel ötszáz forint volt, azután a műterem hétszáz, úgyhogy mi olyan 1300 körül fizettünk minden hónapban, télen-nyáron. Gyönyörű lakás, első emeleti, tizenegy helyiséges lakás. És ezt följánlottuk a pécsieknek, és felajánlottuk a felszerelésünket, abban az időben 28 000 forint értékben, nagygép, kisgép, Rolleiflex. Nem titkoltunk semmit se, mert dolgozni csak jó géppel lehet. Onnan Pécsről meg ellenakció indult ellenem, följelentettek még a Rákosi-irodához is, és el akarták koboztatni a gépeimet. De a fölszerelése a barátom, Varga Jenő Baranya megyei tanácselnök szobájában volt, vigyázott rá, tehát nem csinálhattak semmit.

Megcsináltuk a riportot tíz nap alatt, csináltunk hat-hétszáz fölvételt. Aztán két nap alatt vagy három-négyszáz nagyítást. Gondolhatjátok, 30×40-től fölfele. Szombat délután jöttek értük, még a Rákosi-iroda is megdicsért bennünket. A munkáért szigorú áron kaptunk 10 700 forintot. De piszkáltak a kollégák rettentően. Számlás áru volt, azt mondták, hogy hát Bérciéeknek jövöre még a gatyájuk se marad meg. Amikor ezt mondták szombaton, akkor vasárnap kijött az újságban, hogy további rendelkezésig semmiféle szövetkezetet alakítani nem lehet. Mi meg itt maradtunk, és azóta is itt vagyunk. Úgyhogy ez a hetedik műtermünk tulajdonképp Baján. Ez a saját házunk, illetve egyelőre a mienk. Hogy meddig a mienk, azt nem tudjuk.

Fiatalkoromban

Édesapámnak jó könyvtára volt, mert érdeklődő ember volt. Jóllehet, praktikusan nem használta különösképpen, de tudott róla, és fölhívta rá a figyelmünket. Ez nagyon nagy indítás volt, mert mint kölkök, szaglászhattam, bogarászhattam. Vegyész szerettem volna lenni, mert az olyan titokzatos dolog volt. Tulajdonképpen ma is az. És annak az alapján, részben a vegyi, később aztán az optikai dolgokat kezdtem tanulni, újságokból, könyvekből. A legelső könyvem Szeghalmi Gyula bácsi könyve volt, *A fotóamatőrök könyve*. Azután később az *Almanach*, az *Amatőr* című lap adta ki, 1902–3–4, a legelső kiadása, lehet, hogy még mindig megvan.

Gyula bácsit ismertem, magas, vörös-szőke ember volt. Eredetileg igazgató-tanító Szeghalmon. Ebben a könyvben sok minden le van írva, de nagyon érdekes, ami engem mint kölköt is megdöbbentett abban az időben, hogy mindennek ott van az ára, mint egy árjegyzékben. A különböző nemes eljárások is megvannak benne, és én próbáltam a magam módján, a magam eszközeivel megcsinálni a guminyomást és a brómolajnyomást is. Sosem sikerült úgy, mint ahogy szerettem volna. Festékhány, eszközhiány... vidéken nem úgy volt az ember. A guminyomásnál nagy negatívot kellett készíteni. Igen ám, de a guminyomás-

nál három-négy-öt réteget is kellett rávinni, nem egyet. Ugye a festékes bárium-bikromát gumiarábikumos oldatban úsztatni kell a papírt. Be kell jelölni ennek a sarkát pontosan, a papírnak is, a negatívknak is, és akkor kitenni, és fotométerrel másolni a megfelelő ideig. Amikor bejöttél a fényből, akkor lágy vízben kiáztatni, és ahol a fény nem érte, onnan ez a gumiarábikumos festék és emulzió kioldódott. Kaptál egy lágy képet. Akkor azt szépen kimosni, megszáritani. Száritani már világosban lehetett. Amikor megszáradt, akkor még egyszer preparálni, és ezt végigcsinálni még négyszer-ötször-hatször. Mindaddig, amíg a kép el nem érte a megfelelő tónust. Egyszínű volt, hogy milyen, azt legjobban mondjuk a gammaékkal, a gammaskálával tudom érzékeltetni. Általában egytől tízig dolgozunk. A rendes fotófekete hét körül van, a grafikus nyomdafekete kilenc-tíz körül van, a gumi-nyomásnál, hogyha én feketébe megyek, a legmélyebb fekete körülbelül, majdnem, mint a polaroidnál. Négy-öt. Akármit csináltál, erősebben nem megy. De mindez csak kínlás és erőlködés volt, mert végeredményben nem volt gyakorlati értéke, mert annyira komplikált volt, és az eredmény olyan kevés, hogy nem volt érdemes csinálni.

Épp a múlt héten volt a kezemben a fiunknak a lemeze. A fiunk még féléves kis műtyürke volt, ült a tenyeremben, és neveltünk egymásnak, néztünk egymásra. Hát Piroska néni lefényképezte még Lőrincen a szobában, Makinával, Agfa Isochromra, amit még ma is a legjobb lemezek tartok. Bent hívtam sötétben a lemezt. Hét perc. Nézem, nincs fölül rajta semmi. Nem baj. Nyolc és fél perc. Nincs semmi. Na, mondom, hát nem húzta ki a kazettát. Megfordítom a lemezt, hát az üvegoldalán ott van gyönyörűen a rajz. Szóval mélyhívó volt, nem felületi.

Amikor még fiatal segéd voltam Békéscsabán, 15 éves voltam, nagy, 18×24-es gépem volt, egy 30 mm-es, jól korrigált Euriscop objektívvel. És behoztak hozzánk egy nagyon szép kis barna lányt, a kis Konféder Ágneszt. Kis zsidó lány volt. Ezt azért kell mondani, hogy a fajtájának minden szépsége gyönyörűen rajta volt, de gyönyörűen rajta volt minden szépsége. Mondjuk a szeme, a szemetszete szinte nagyobb volt, mint a szája. Gyönyörű szép kis gyerek volt, gyűrűs frizurával, nagyon gondozott és ápolt gyerek. De nem boldogultam vele. Acsarkodott. A székbe már ott ült, be volt állítva, kézben volt a tollsöprű, kezemben a labda. A főnököm, Ábrahám Béla olyan 25 év körüli, kis alacsony, barna, középen elválasztott frizurás gizda formájú kis ember volt, jó kereskedő is, azt mondja a mamának, „aranyos naccsasszony, kifáradna egy pillanatra? Valami trükköt próbálunk a babával csinálni. Nem ide az öltözőbe, az előszobába tessék kimenni!” Én állok a gépnél kihúzott 18×24-es lemeznél, a gyerek ott ül a sarokban beállítva, kezemben a labda. Bejön a főnök, acsarkodik a gyerek, könny nélkül, ahogy a Honthy Hanna szokta mondani, lehet könny nélkül sírni. Odamegy, megfogja, megrázza, belevágja a székbe, az anyád istenit, maradsz a seggeden! A gyerek odanézett egy pillanatra, én leexponáltam. Muszáj volt, ugye. Hát kérem szépen, tíz évig ez a kis kép jött a kirakatba mint embléma. De azt senki nem tudta, hogyan készült.

Aki Pesten élt, az tudja

Aki Pesten élt, az tudja, hogy a *Pesti Napló*, az *Est*, a *Magyarország* kormánylapok voltak. A *Pesti Napló* megjelent reggel nyolc óra előtt, az *Est* megjelent 12.30-kor vagy 12.25-kor a Miksa utcában, most más utcának hívják, és a *Magyarország* az pedig este fél hat körül. Akkor a kormányzóhelyettes, kormányzó volt a műsoron, barátom volt Mussolini, nincs itt mit nevekkel játszani vagy tagadgatni, nagyon jóban voltunk. Meghívták a kormányzói párt egy hajószentelésre, és a főméltóságú asszony volt a keresztmama. Délben, fél egykor jött az *Est*nek a címdoldalán: A gyönyörű hajó szentelése megtörtént. Légi rajok a levegőben, fehér ruhás leánykákból díszmenet. Amit ilyenkor szoktak mondani, az min-

den. Gyönyörűen sikerült, nagyon jó hangulat volt. Elkapkodták az újság címlapján. Fél egykor megjelent az *Esti Kurír* független liberális lap. Címlapon hozta, hogy a rossz idő miatt az egész ünnepség elmaradt. Hát ilyenén nevetett Pest.

Én végtelen finom kis miniatűröket csináltam, amint már említettem. Hát például az akkori arisztokráciának vállalták, Rónai Dénes meg a többiek, ezeket a kis fotóakvarelleket. Most gondold el, egy 9×12-es papíron van egy nyolc és fél centis, férfi, egész alak díszmagyarban, csizmában, karddal, forgóval, egyebekkel, és azt akvarellel megcsinálni úgy, hogy alatta a fénykép ne látszódjon, de a hasonlat tökéletes legyen. Hát ilyeneket csináltam annak idején. Rónai az mindig adós maradt a fizetés 10%-ával, minden évben. Karácsonyra rendelte a legtöbbet. És hát Angelóhoz is vittem. Ott ültettek vagy másfél vagy két órát, föl is írták a címemet, de soha rendelést nem adtak. Nyolc-kilenc-tíz pengőt kaptam egyért, de egy napnál többet dolgoztam rajta, mert közben le kellett tenni valami mást csinálni. Gondold el, a mentéjén egy arany sujtást négyféle színnel kellett csinálni, hogy az ragyogjon. Mondom, ott nem látszott alatta a fénykép. Más nem is tudta csinálni. Csináltam egy párat...

A Kecskeméti utcában, 3. vagy 5., fent volt az emeleten – már nincs meg ez a ház, lebombázták –, ott volt a Strelisky-fiók. Halmi Béla vezette. Streliskyéktől öt évre kivették a... ezt sehol másutt nem hallod, öt évre kivették a névvel és címmel az üzletet, hogy a névvel megy. A Halmi Béla fiatal, 17 éves fiú volt, és a nagybácsija vette meg neki géppel, felszereléssel, szervezettel, személyzettel, mindennel a műtermet. Ők egy óriási utalványos akciót csináltak, babák, dadák, együtt, külön-külön, ugyanúgy, amint Rozgonyi csinálta, a Kálvin téren. Nagyon ment az üzlet. Igen ám, de lejárt az öt év. Akkor sérelmezte volt az öreg Strelisky, hogy csak ennyit fizettek. Egy közjegyzővel óra-időre csináltak egy jegyzőkönyvet, hogy kinn maradt a tábla a szerződés lejártá után is. Ezek megtudták titkos telefonon, ő meg egy ellenközjegyzői jegyzetet csinált ugyanabban az órában, hogy már bevették a táblát. Ilyen apró kis csemegék voltak abban az időben is. Ilyen pörlekedések. A vége az lett, hogy Halmi úr valamennyit fizetett. Elhagyta a Strelisky fiókja nevet és Halmi Béla lett. Abban az időben óriási üzletet csináltak. Az egész felsőházat ők fényképezték, 24×30-as, 30×40-es díszmagyaros öregurak voltak mindenütt kiragasztva.

Szenes Adolf, ő csak úgy írta: Koller utóda, Szenes, egyszerű, mondhatni primitív ember volt. Amit megtanult a műteremben, a sablonokat, azt tudta, de semmiféle újat nem ismert. De az árakkal meg a büszkeségekkel kitűnt, és a tetejébe még engem is megrövidített a következőképpen. Csináltunk a barátommal egy kis fotóműhelyt a Baross utcában, ott, a Terézia-templom háta mögött. A körleveleket széjjelküldtük. Harmadnap megáll egy taxi előttünk, és kiszáll Szenes. „Kérem, hát mért nem jönnek hozzánk, hát ott van a sok munka, épp magukat vártam, hát hallottam magukról.” Én boldogan mentem az aktatáskával, hoztam a munkát, megcsináltam. Sose fizette ki. Abban az időben, azt hiszem, kormányzóportrét is csináltam színesen, aztán Anna főhercegnőről egy nagyon szép, ilyen 30×50-es akvarell színeket. Fiatal, jó arcú nő volt. Nagyon decens, nagyon decens, mondogatta. Megnéztem a lexikonban, decens: finom, franciául. De Szenes egyebet franciául nem tudott. Meg olyasmit csináltak ő is meg a másik is, hogy az úgynevezett rendelőnek a kezét megfogta, és fogta, és vezette körül a műteremben, nézte az arcát, akkor megcsinálta papírcsövet. Ez mind figura volt. Nem volt ezeknek, sem az egyiknek, sem a másiknak olyan alapismerete, műveltsége, intelligenciája, hogy ő ezt ilyenformán el tudta volna bírálni. Csak csinálta a nagy hókuszpókusz, és jobb árat ért el vele. Én az ilyeneket sose szerettem. Nálunk hogyha valaki bejött, előbb köszönt neki az ember, ránézett, akkor már láttam, mennyire szimmetrikus vagy aszimmetrikus az arca, már tudtam, melyik oldalról kell világítani. A rövidebb oldal felé világítunk, mindig a rövidebb arcoldal felé világítunk. Azért, mert a perspektíva törvényei szerint a másik úgyis összébb megy valamennyit, és akkor így

egyenlít az ember. Nem volt ott arra szükség, hogy körbevezessem meg kuksizzam. Az ilyeneket nem szerettem sose. És ilyen alapon aztán a fényképezetek sem szerettek úgy engem. De nem baj, mindegy. Amikor bajban voltak, úgyis mindig ránk szorultak. Még egyszer mondom, már sokadszorra, hogy a szennyesükből mi mostuk ki őket, hogy a kis semmi, rossz vacak dolgokból, amit csináltak, tudjanak valamit szállítani, és tudjanak élni.

Schwartz bácsi? Ő egy idős ember volt, Diskaynál ismertem meg. Arról volt nevezetes, hogy az idegenlégióban szolgált, Afrikában is meg Indiában is körülbelül vagy huszonöt évig. Francia kettős állampolgár volt, onnan kapta a nyugdíját. Volt neki egy állványos 13×18-as gépe, Dagor optikával. Hazahozott vagy kétszáz nagyon érdekes negatívot. Volt abban borzasztó, volt abban szép is, volt, ahol az embert széjjelszedték a bennszülöttek. Őneki azt fényképezni kellett. Az optikája valószínű, hogy a trópusi fénytől ilyen lila, ahogy ő mondta, stichet kapott, fátvolt kapott. Attól rövidebbet kellett exponálni, mint más Dagorral. Nem akartuk elhinni. Én is úgy voltam vele, ha már színt kapott, csak fékezhet. És amikor bejött a té-réteg, nem őt igazolta? Őt igazolta teljesen. Diskay bácsi, az egy nagyszerű ember volt. Amikor bement egy kis fiatal tanuló hozzám, megkérdezte: „*Kedves fiam, tudod, hogy mi a legfontosabb a fotográfiában?*” Nem tudta. „*Az előleg.*” Na most, ha fiú volt, „*fiam, úgy való vagy te fényképezésnek, mint a sündisznó vécepapírnak*”. Hogyha lány volt: „*lányom, úgy való vagy te fényképezésnek, mint a sündisznó díványpárnának*”. A zuhaltung, az hozzáállás magyarul, megkérdezte a kuncsafttól: „*zuhaltunggal kell vagy anélkül? Mert úgy egy kicsit drágább.*” Hát, hogyha jobb lesz, zuhaltunggal tessék! Akkor bement hangosan: zuhaltunggal, és rászámítottak két pengőt. Egyébként nem jelentett semmit se, de ilyen trükkök voltak. Ezeket sose szerettem.

A szocialista realizmusról

Kálmán Kata? Azzal érdekes dolgom volt, úgy 25 éve. Tartottak itt egy előadást a Tanítóképzőben, csupa értelmiségiek meg ilyenek. Itt volt egy régi jó barátom, nagyon kitűnő tudós, vallásos zsidó ember volt, Brusz Pál. Nemcsak fogorvos volt, hanem tudós ember is. Egyszer telefonál, hogy te Laci, a Tanítóképzőben lesz egy zártkörű előadás, Kálmán Kata tartja, gyere el. Mondom, Palikám, hát ott csupa értelmiségi lesz, én meg értelmetlen. Hogy gondolod, nekem nincs diplomám. Nem baj, én nagyon szeretném, ha ott lennél mellettem. Jó, mondom. Kálmán Kata egy kis vékony, barna asszony volt, középkorú. Megtartja az előadását a fényképezés történetéről, ötvenen-hatvanan hallgatják, de csupa orvos, tanár, ügyvéd satöbbi. Szóljanak hozzá. Hát, mondom, kedves művész, az édesapám fényképész volt, valahogy én is odatartozom egy kicsikét. Elég sok előadást tartok én is. A világnak a legkönnyebb témája a fényképezés történetéről beszélni, mert a témát, az anyagot, a helyet úgy választom meg, ahogy akarom, annyit mondok, amennyit akarok, de nem volt még szó a szocialista realizmusról. Akkor ez divat volt. Mondom, én ezt valahogy nem értem. Nagyon kérem, pár szóban igazítson el, hogy ne utánozzam szolgálai módon valakinek a képét a szocialista realizmusról. Mert végeredményben, ha én egy jó mozdulatot lefényképeztem, az megmerevedett, az már nem változik tovább. Az azt a pillanatot rögzíti. De a szocialista realizmusnak úgy, mint a dialektikának, annak mindig mozogni kell. „*Hát, hát, nagyon nehezett kérdezett.*” Akkor valaki még kérdezett valamit, és a végén az asztalra támaszkodva azt mondja, hogy kérem szépen, kérdezzenek tőlem bármit, én önöknek mindenre tudok válaszolni. Nem mondtam neki, hogy az anyád istenit, hát még a pap se tud mindenre válaszolni, pedig az okos ember. Akkor jöttem az ilyesféle kérdéssel, és akkor az ő mosolyával azt

mondja: olyan jót, olyasmit kérdezett tőlem, hogy egy napig is tudnék rá válaszolni. Mondom, művész, hát nekem tulajdonképp nem válaszolt, és módfelett hiányzik nekem, hogy mi a szocialista realizmus. Rám néz, elneveti magát, kinyitott tenyérrel így hátra vág, azt mondja, jó firma maga. Hát azóta is hiányérzetem van a szocialista realizmust illetően.

Találkozások

Meghalt nemrégiben szegény barátunk, Kis Károlynak hívták. Nemesnádudvaron, még a lobbanós, magnéziumporos vakus, háromlábos világban kihívták Karcsit fényképezni egy esküvőre. Hát a Rolleiflexet beállította, és azt a pillanatot kellett volna rögzítenie, amikor a páter a megáldott gyűrűt átveszi. Karcsi beállt a sarokba az állvánnyal, három lábbal, kezében a magnéziumpuska, a villanó, a bal kezében a kioldó. Elérkezik a pillanat, Karcsi megnyomja, durrant egyet, elvillan, megtörténik a fölvetél, a pap megrezdül, elgurul a gyűrű. A násznagyok meg a többiek zseblámpával meg gyufával keresték szanaszét, mert ugye a gyűrű nélkül nem mehetett tovább az esküvő. Nem is hívták többé a barátunkat esküvőt fényképezni.

Asbóth Oszkárral Diskay bácsinál találkoztam. Ő, aki a helikopter egyik föltalálója volt, hatvan körüli, kis sovány, helyes ember volt, mutatta a rajzokat. Egy másik hírességgel meg úgy ismerkedtünk meg, hogy egyszer, még 1932-ben Balatonfüreden, a sétányon fényképeztem, és egy szemüveges, idős bácsi szakállal, tolókcocsiban megszólított: kedves barátom, lefényképezne? Mondom: uram, ez a dolgom, örömmel. Beszélgettünk vele. Albrecht főhercegnek meg gróf Zichy Gézának építettek akkor ott valami nagyon drága motorcsónakokat. De gondoltatok el, hogy abban az időben hatvankilós volt egy olasz Laross motor és nyolcvan lóerős volt. Négyhengeres, kétütemű, ezres motor. Ment, mint az istennyila. De úgy kellett fényképezni a képet, hogy a hajó faránál legyen benne a vetett hullám, és ezért gravurával alakítottam az összhatás kedvéért a farnál. Nem ismertem én az öregot, hogy kicsoda, de végtelen értelmes, intelligens volt, nyolcvanon fölüli öreg bácsi, már mozogni alig tudott. Lefényképeztem, aztán el is ment. Később a főnöknőmtől, özvegy Kurzweil Frigyesnétől kérdeztem, hogy ki volt ez. Akkor mondta, hogy Bláthy Ottó Titusz, aki a villanyórát meg a transzformátort is föltalálta.

Az első világháború után kezdődtek a gázfénymásolatok. Valószínű, hogy a háborút követő valutáris, kémiai, üzleti és egyéb más okok miatt már körülbelül 1920–22-ben lassan-lassan kifogyott a napfénypapír. A régi fényképezők még erőlködtek, kínlódtak. Akkor a Kodak Solio volt az a kétnemű papír, napfényen is lehetett vele dolgozni, meg már előhívni is. És a fiatal fényképezőket még froclizták is, meg azzal ijesztgették, hogy ki mer gázfénypapírral dolgozni. Szóval bátorság és hiúság kérdésévé tették. Például édesapám a Szeghalmi Gyula bácsinak 1914–15-ben háborús nagyításokat már nagyon szépeket csinált erre az NPG brómpapírra. Vidéki fényképész csak imitt-amott volt az országban, aki nagyítani tudott. De jóatyám az csinálta szépen. Acetilénnel egész nevetséges módon, de hiába, mégis megcsinálta, egyenként másolókeretben, és itt az árnyékban mindjárt elő is hívta. Úgyhogy akkor még, nemcsak nekünk, de másnak se volt ilyen nagy sötétkamrája. Később aztán volt, hogy narancsfénynél csináltuk, azután jöttek a kontaktgépek. De Vésztőn hiába lett volna kontaktgépem, még villany sem volt.

A Brunhubertől eljőve, hogy úgy mondjam, szabadúszó lettem. Így fényképészekről vállaltam kisebb-nagyobb reprodukciókat, színezéseket, abból éltem úgy-ahogy, hát nehe-

zen. Volt olyan idő hónapokon keresztül, amikor a IV. kerületi Molnár utcában lévő ingyenes konyhán az előjáróság javaslatára mint művésznövendék, három hónapig ebédet kaptam. Reggeli, vacsora nemigen volt. De végül is kitarítottam, aztán megvagyok. Sok nagy ember volt ott. Vagy 110–120-an. Az Illés Árpád is ifi volt, és a Damjanich utca 30.-ban volt egy nagyon jó padlásműterme, és mi ott elég sokszor hallottunk 1932 körül politikai szemináriumokat. Valószínű, hogy Ságvári Endrét meg Braunt meg ezeket az ismerteket is láttuk, de nem tudhattuk pontosan, mert mindegyiknek fedőneve volt, beceneve volt. Gyakran hallgattunk szemináriumokat, általában az indító beszélgetés Ilja Ehrenburg volt. Amikor a biatorbágyi merénylet volt, akkora Diskay bácsinál laktam, mert... Ja, ezt nem mondtam. Megengedte az öreg, hogy egy sarok az enyém lehessen, egy állvánnyal, és én ott dolgozhattam.

Úgy kezdődött, hogy elmentem hozzá bemutatkozni, 1931-ben, 32-ben lehetett. A Rákóczi út 18-ban, a Gázművek házában, fenn a hetedik emeleten volt egy nagyon jó világítású, hajlított dupla üveges, remek, jól méretezett napfényműterme. Öltözővel. Hát oda mindenféle szegénylegények bejártak, többek között egy Szűcs József nevű, úgynevezett riporter. Eredetileg gyógyszerészhallgató volt, de abban az időben Serédy volt a hercegprímás, és összevitakoztak, lehet, hogy még össze is verekedett a szentatyával, nem tudom. Egy esztendő kapott érte. Lecsukták, és az egyetemről kirúgták. Hát ezután mi lehetett volna más, rendőri riporter lett. 1931. szeptember 12-én éjjel, szombatról vasárnapra virradó éjjel bent volt a rendőrségen. Ő volt a soros riporter. Nem volt még vaku, csak ilyen lobbanó magnéziumos villanó volt. Egyszer csak jön a telefon éjfél után, hogy merénylet történt Biatorbágyon. Ő azonnal hallotta, és akkor neki Miroflex 9×12-es, ha akarom, tükörreflexes, ha akarom, átnézős, 15 centis Tessárral gépe volt. Abban az időben nagyon nagy riporter volt Schäffer, a Wesselényi utca négyben, óriási vállalat volt, ott dolgozott, és felzörgette Schäffert. Kért és kapott tőle egy borospoháryi magnéziumot. Azután szerzett még zsírpapírt, és kölcsönpénzzel, taxival kiment Biatorbágyra. Fel a meredekre, látta, hogy ahol a fáklyák dolgoznak, oda nem megy. Akkor állványra tette a gépet, könnyű volt központosítani, végtelenre állította a gépet, és a zsírpapírba beletette a magnéziumot, mit tudom én, harminc grammot, óriási adagot, és fölkötötte a fára. Szerencséjére volt ott egy csenevész fa. Kinyitotta a gépet, meggyújtotta, és akkor elfordult. Óriási nagy villanás, abban a pillanatban rohannak fel a rendőrök, hogy mi van itten, mert nem tudták, hogy újabb merénylet vagy micsoda. Akkor igazolta magát. Azt mondták, hogy menj a fenébe, reggel ne találjunk itt, mert aztán nagyon nagy baj lesz belőle! A Józsi hazament. Azt hiszem Diskay bácsinál lelaborálta csöpögősen a képet, a sajtó irodái mind lehozták, ő meg kapott abban a világban 1600 pengőt, óriási pénzt, húsz hónapi fizetést. Amikor a Viadukt című film volt, egyébként nem sokat járok moziba, akkor elmentem megnézni.

Diskay bácsi nagyon jószívű, bohém, zsidó ember volt. Egyébként az utcai széplányokat patronálta nagy buzgalommal. Később nősült meg, majdnem hatvanéves korában. Egy ménkű nagy gépe volt, jókora 30 centissel, jól lerekeszelve. Az asszisztense beállította a gépet, ő odaállt, fekete kendővel letakarta a gépet. Aztán lerántotta a kazettatejtőt, egy, kettő, három, négy csattanás volt. Mindig nagyon neveltünk, ahogy csinálta. Közepes fényképész volt, de ő abban az időben platinretusőr volt, emlékszem rá, nem ismertem még Diskayt, valamikor 15-ben olvastam egy naptárban, akkor olvastam, azóta se, a következő verset. Az volt „*Mona Lisa. Mona Lisa bájos mosolyába szerelmes lett az egész világ, ilyen lesz a te képed is, ha nálunk készül a fotográfiád. Szépit, fiatalít, nagyít Mona Lisa Diskay.*” Ez volt. Aztán többször tönkrement az öregúr. Egy darabig, egészen 44-ig, mentek a dolgok az öregúrral. Kár érte, nagyon jószívű, bohém, nagyszerű ember volt az öreg.

Népi írók meg Szárszó

Már korábban is ismertem, de 1938-ban újra találkoztam dr. Püski Sándorral, akinek egy kis könyvkereskedése volt az Egyetem tér mellett, a Szerb utcában. Könyvkiadással is foglalkozott, sorra megjelentette a népi írók munkáit. Hadd említsem a szerzők közül név szerint Veres Pétert, Sinka Istvánt, Szabó Pált, Móricz Zsigmondot, Kodolányi Jánost, Erdei Ferencet, Darvas Józsefet. A kiadványokhoz portrékra is szükség volt. Ezek elkészítésével Püski Sándor bennünket bízott meg. Helyesen használom a többes számot, mert minden munkát együtt végeztem a feleségemmel. A felvételek Püskiék Ráday utcai lakásában készültek, rendszerint éjszakába nyúló beszélgetések, viták követték a munkát. Mindig nappal, a természetes fény segítségével fényképeztem, mert az illett hozzájuk a legjobban. Például Szabó Pali bácsit vagy Darvas Józsefet nehéz lett volna műfénynél fényképezni. Azokban az években sok száz fénykép készült. A megismerkedés könnyen ment velük, mert én is az ő vidékükéről kerültem fel. Veres Péterrel Püskiék társaságában gyakran vacsoráztam a Szerb utcában. Emlékszem, Péter bácsi akkor rendfokozat nélküli honvédruhát viselt. A portrékról nagy mennyiségű levelezőlapot is készítettünk, amelyeket az írók aláírva a könyvekhez mellékeltek. Egyébként mindig több felvételt készítettünk, s ők választották ki, melyiket tartják a legkifejezőbbnek. Móricz is nagyon szerette az egyik képemet, mégpedig azért, mert nagyon hasonlított rajta az édesapjához, akit én nem ismertem persze. Akkor fényképeztem le Móriczot, amikor Németh László egyik gyermekének a keresztelőjét tartották 1941 márciusában a Németh család budai lakásában. Móricz volt a keresztapa. Nemrég jelent meg a *Németh László élete képekben* című gyűjtemény, ebben 14 fotográfiám szerepel.

A népi írók többségét már korábbról ismertem, a Kossuth Lajos utcai Honszeretet Klubból. Ez afféle irodalmi, zenei klub volt, ahová én is eljárogattam. Így a Püski megbízásából készített portrék egyikén sem látszik semmiféle feszültség vagy merevség. Ezek az írók nem idegenként ültek előttem. Talán egyedül Szabó Dezső volt a kivétel. Róla azt hallottam, hogy igen rapszodikus ember, nem hagyja magát egykönnyen lefotózni. Megbízásom volt, mennem kellett. Csöngettem. Bokáig érő fürdőköpenyben, kefefrizurán nyitott ajtót, szúrósan nézett rám. Mester – mondtam –, olvastam *Az elsodort falut*. Rendkívüli írás, csodálatos a környezetrajz és a jellemábrázolás. Ezután tértem rá nagy óvatosan a lényegre, a fotózásra. Erre roppant mérges lett. Közölte velem, hogy a Püski egy kókler, ő egyedülálló, nem tartozik semmilyen írócsoporthoz, és utálja, ha fotózzák. Ezzel becsukta az orrom előtt az ajtót. Hanem azért kifogtam egyszer rajta! Egy könyvünnepen a sátor alá bújva, a hónom alatt kattintottam el régi jó Rolleiflexemet. Állítom, ma is ez a legélőbb Szabó Dezső-portrék egyike.

A felszabadulás után már csak Tersánszky Józsi Jenő bácsival találkoztam, aki 1904-ben már egy fényképen szerepel édesapámmal, a nagybányai művésztelepen. Jó barátok voltak. Ötven éve már, hogy Baján élek, messze az irodalom áramlatától. Ahogy telik-múlik az idő, annál jobban örülök, hogy annyi sikerült képet készíthettem a népi írókról. Lassan úgy érzem, ezek életem fő művei.

Püski, az írókonferencia egyik szervezője, 1943 augusztusában szólt nekem, hogy fotózni kellene Szárszón. Szívesen mentem, tudtam, hogy olyan emberekkel találkozom ott, akiket már régóta ismerek, vagy földijeim, mint Sinka István. Mindamellettt akkor már tudtam, hogy ez nem csupán írókonferencia lesz, hanem egy nagy, antifasiszta népfront-találkozó. Az 1943-as balatonszárszói tanácskozást, melynek házigazdája a Soli Deo Gloria református ifjúsági szövetség, rendezője pedig a Magyar Élet Könyvbarátai Társaság volt, tulajdonképpen író-olvasó találkozóknak hirdették meg, de mindenki előtt nyilvánvaló volt erős politikai jellege. Hatszáz résztvevő, köztük a legkülönbözőbb háborúellenes pártok

képviselői, kereste a kibontakozás útját. Veres Péter két előadást tartott, de nagy sikert aratott Erdei Ferenc és Darvas József is. A konferencia minden mozzanatát megörökítettem, Erdei Ferencet többször is lefényképeztem. Kiváló szónok volt, aki mindig érvekkel győzte meg a hallgatóságot. A tábor hangulata lelkes és bizakodó volt. Éjszakába nyúló vitákkal, ám egymás véleményének tiszteletben tartásával ott mégiscsak mindenki egyet akart: békét és új, demokratikus Magyarországot. Éreztük, hogy hamarosan nagy társadalmi változásnak kell bekövetkeznie. Sokan már akkor tudni vélték, hogy a háború után baloldali kormány lesz nálunk. A legkülönbözőbb foglalkozású és világnézetű emberek vettek részt ezen. Mérnök, tanár, újságíró, lelkész, állatorvos, ifjúnunkás, parasztpolitikus és szociáldemokrata, kommunista és baloldali radikális író. Láttam ott professzort és népzenekutatót is. Ott volt például Szent-Györgyi Albert és László Gyula, Balla Péter és a fiatal Kálmán Lajos. Az esti tábortüzek mellett Kodály és Bartók szellemében agitáltak a magyar népzene mellett.

Elmeséltem most ezeket neked, de fényképészem vagyok én, barátom, ennél a címnél soha nem vágytam többre.